

Jaak Põldmäe

EESTI SILBILIS-RÕHULISE
VÄRSISÜSTEEMI UURIMISE MEETOD
JA
BETTI ALVERI
POEEMIDE NELIKJAMBI RÜTM

LÄHTEKOHTI

Silbilis-rõhulise ja rõhulise värsisüsteemi luuletuste rütm allub teatavale inertsile : sõnad on valitud ja reastatud nii, et tüvede pearõhulised silbid jäävad värssi algusest ja üksteisest enam või vähem rangelt määratud kaugusele. Silbilis-rõhulises värsis vahelduvad silbipositsioonid, kuhu satuvad valdavalt tüvede pearõhulised silbid, korrapäraselt positsioonidega, mis sisaldavad peamiselt tüvede mittepearõhulisi silpe; esimesi nimetame potentsiaalseteks rõhupositsioonideks e i k t u s t e k s, teisi potentsiaalseteks mitterõhupositsioonideks e m i t t e i k t u s t e k s. Värsi osa esimesest iktusest viimase iktuseni (mõlemad kaasa arvatud) nimetame v ä r s i t ü v e k s, v ä r s i t ü v e l e eelnevat osa a n a k r u u s i k s, värssi lõpposa alates viimasest iktusest (incl.) k l a u s l i k s, viimasele iktusele järgnevaid silpe v i i m i k s i l p i d e k s. Värsitüve sees paiknevaid mitteiktusi nimetame i n t e r v a l l i d e k s, sõnatüvede pearõhke, mis satuvad iktustesse, nimetame v ä r s i r õ h k u d e k s. Silbilis-rõhuliseks ja mbiks nimetame ühesilbilise anakuusiga värsimõõtu, mille iktused langevad paarisarvulistesse silbipositsioonideisse. Kuna eesti sõnade pearõhk langeb valdavalt tüve esisilbile, algab eesti jamb üldreeglina kahe kõrvuti asuva pearõhulise silbiga. See asjaolu on sünnitanud väite (Ainelo, Visnapuu 1932: 142; Sööt 1966:111), et eesti jamb pole mitte iseseisev värsimõõt,

vaid eellöögiga trohheus, mille kahe esimese iktuse vaheline intervall on null.¹ Et jambilise värsi esimene silbipositsioon on täidetud peamiselt ühesilbiliste sõnadega, oleks näiteks $\acute{x} \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} (x)$ tegelikkusele enam vastav kui traditsiooniline, rahvusvahelisest käibest üle võetud $\acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} (u)$ või $\acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} \acute{u} (u)$, mille kasutamist õigustatakse asjaoluga, et jambi esimene silbipositsioon on täidetud sageli nõrgarõhuliste (abi)sõnadega; need sõnad liituvad kõnevoolus tavaliselt järgneva tugevarõhulise sõnaga (prokliis), moodustades ühe rõhuga hääldatava sõnade rühma e.nn. fonetilise sõna. Kuid selline põhjendus pole veenev, sest värsimoot ei ole XX sajandi luuletaja jaoks rõhkude tugevuse reguleerija (vrd. allpool näiteid, kus liitsõna pearõhuline komponent paigutatakse mitteiktusesse). Teiseks, nagu kimmitab statistika, on eesti jambi esisilp oma rõhutugevusest iktuse ja mitteiktuse vahevorm. Silbilis-rõhulise jambi (ja teiste ühesilbiliste anakruusidega silbilis-rõhuliste värsimootude - amfibrahhi ja silbilis-rõhuliste logaöödide) esisilbi erilise seisundi eesti luules tõstame välja spetsiaalse märgiga $\acute{x}$, nelikjambi puhul näiteks

$\acute{x} \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} (x)$.
 ana- värsitüvi klausel
 kruus

Ühtlasi võime fikseerida eesti värsi rütmi praktilise analüüsimise põhieeskirja: kuna eesti sõnade rõhk paikneb esisilbil, tuleb eesti värsi rütmi analüüsida värsi lõpust selle alguse suunas, sest sel juhul tekitab värsi esimese silbi tõlgendamine kõige vähem raskusi (vrd. Sademi 1951).

¹ Käesoleva artikli meetrumi- ja rütmitranskriptsioon erineb Eestis tavapäraseks saanud ning lähtub järgmistest põhimõtetest: 1) kasutatakse üldtuntud trükkimärke, samal ajal kui näiteks A.Kolmogorovi ja A.Prohorovi transkriptsiooni (1968 : 412) tuleb trükkimisel alati kliseerida, ja 2) meetrumi ja rütmiskeeme peab saama lüüa ka kirjutusmasinaga.

Silbilis-rõhulises jambis ja trohheuses pole väljendid nagu neljarõhuline jamb 'nelikjamb', viierõhuline trohheus 'viisiktrohheus' täpsed, sest näiteks nelikjamb võib sisaldada nii ühe-, kahe-, kolme- kui ka neljarõhulisi värse.

Vastavalt iktuste arvule värsis eristame kaksik-, kolmik-, nelik-, viisik-, kuuik-, seitsmik-, kaheksik-, üheksik-, kümnikjambi, - trohheust, -daktülit, -amfibrahhi ja -anapesti; suurem iktuste arv esineb harva. Üheiktuseliste värsside võimalus ja tõlgendamisviis vajab täiendavat uurimist, sest näiteks värssi skeemiga $\acute{x} x x$ võib tõlgendada nii üksikdaktüli kui ka kaksiktrohheusena $\acute{x} x \acute{x}$; $\acute{x} x \acute{x} x x$ aga nii üksikanapestina kui ka kaksik- ($\acute{x} x \acute{x} x x$) või koguni kolmiktrohheusena $\acute{x} x \acute{x} x \acute{x}$ (värse, mille rütmi erinevates kontekstides saab või tuleb tõlgendada erinevalt, nimetame l i b a v ä r s s i d e k s).

2

RÜTMIUURIMISE MEETOD VÄRSIÕPETUSES JA SELLE PUUDUSED

Luplerütmi uurimise meetodi kaasaegse vormi algatas õieti A. Belõi käesoleva sajandi alguses; kuid süsteemi-kindlalt realiseeris selle alles B. Tomaševski², kes lähtub arusaamast, et rütmi analüüs peab arvestama värssi kui rütmilis-intonatsioonilist tervikut ja mitte seda tervikut lõhkuma; statistilises analüüsis tuleb fikseerida mitte ainult puuduvad, vaid ka realiseeritud värsirõhud. Sellest nõudest tulenevalt võeti vene värsiõpetuses rütmi käsitlemisel üksuseks nn. rütmivormid (ритмические формы), ühe värsimõõdu raames võimalikud, värsirõhkude arvult ja paigutuselt erinevad värsimallid. Näiteks fikseeris Tomaševski A. Puškini viisikjambis järgmised "rütmivormid" (arv märgib värsirõhu¹ise silbi järjekorranumbrit värsis, kriips värsirõhu puudumist iktuses).

2, 4, 6, 8, 10	2, 4, 6, -, 10	2, -, 6, -, 10
-, 4, 6, 8, 10	-, 4, -, 8, 10	2, 4, -, -, 10
2, -, 6, 8, 10	-, 4, 6, -, 10	-, 4, -, -, 10
2, 4, -, 8, 10	2, -, -, 8, 10	2, -, -, -, 10

Samasugust märkimisviisi võib kohata ka kaasajal (Levõ 1965:223). Kuid NSV Liidus eelistatakse üldiselt traditsioonilähedasemat süsteemi (vrd. Kolmogorov 1968 : 145). Vene nelikjambi "rütmivormide" loend on V. Ivanovi transkriptsioonis (Ivanov 1968: 168-201) järgmine (samadest järjekorranumbritest kinnipidamine vene nelikjambi puhul on

---

² üksikasjalikumalt J. Põldmäe 1969: 591-599.

obligatoorne rahvusvahelises ulatuses kõikidele slavistidele juba alates Tomaševski ja Taranovski töödest):

1. $\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{H}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}$ (VV)	5. $\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{H}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}$ (VV)
2. $\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{H}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}$ (VV)	6. $\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{H}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}$ (VV)
3. $\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{H}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}$ (VV)	7. $\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{H}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}$ (VV)
4. $\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{H}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}-\overset{\cdot}{\underset{\cdot}{\text{U}}}$ (VV)	

Arvestamine värsi kui rütmilis-intonatsioonilise ter-
vikuga muutis tunduvalt ettekujutust värsi sees toimivatest
mehhanismidest ning võimaldas rakendada nn. vertikaalset
statistikat, mille kohta tšehhi värsiteoreetik J. Levý üt-
leb täie õigusega: "V e r t i k a a l s e statistika avas-
tamisel on meetrika jaoks samasugune tähendus nagu mikros-
koobi avastamisel optikale - ta rajaneb koguni samale
printsibile: kaduvväikestele nähtustele antakse suurenda-
mise varal tajutav mõõt" (Levý 1965:225). "Vertikaalse sta-
tistika" rakendamisel määratakse iga värsi "rütmivormi" num-
ber ja arvutatakse iga "rütmivormi" suhteline sagedus, see-
järel fikseeritakse iga silbipositsiooni tugevus värsis, s.o.
leitakse, kui sageli on iktused värsirõhulised ja kui sagede-
li osutuvad rõhulisteks potentsiaalsed mitterõhupositsioonid
(anekruusid, intervallid, viimiksilbid).

Teooria rakendamisel põrgati ootamatult raskustele: sa-
made teoste analüüsimisel said uurijad erinevaid tulemusi
(Kolmogorov, Prohhorov 1968:397-398), sest vaieldamatult
rõhuliste ja vaieldamatult mitterõhuliste sõnade kõrval
eristatakse värsiteoorias ka nn. potentsiaalsete rõhusõnade
klassi; need sõnad võivad iktuses osutada rõhulisteks, kuid
mitteiktustes jääda rõhuta. Nende sõnade rõhutugevust vär-
sis fikseeritakse paratamatult erinevalt, sest tulemusi mõ-
jutab antud juhul ka luuletuste sisu tõlgendamine, millest
sõltub lauserõhk.

Kuidas ja mil määral uurija subjektiivne suhtumine mõ-
jutab tema rütmianalüüsi tulemusi, selgitati katses kolme
TRÜ üliõpilasega, kes olid eelnevalt kuulanud erikursust
värsiõpetusest (edaspidi U_1 , U_2 ja U_3) ja kolme ENSV TA

Keele ja Kirjanduse Instituudi eksperimentaalfoneetika laboratooriumi töötajaga (edaspidi F_1 , F_2 ja F_3). Katseisikutele selgitati "rütmivormi" mõistet, anti nende skeemikoos numbritega³ ja nõuti B. Alveri poeemide "Pirnipuu" ja "Mõrane peegel" iga värssi "rütmivormi" fikseerimist.

Analüüside tulemused kujunesid oovuspäraselt erinevaks. Toome mõnede "Pirnipuu" värsside analüüsid, et näidata, kui erinevalt võidakse hinnata sõnade rõhutugevusi (rea alguses sulgudes on värssi järjekorranumber poeemis, tabelis tuuakse "rütmivormide" numbrid, mille katseisikud omistasid antud värssile).

	$\bar{U}_1$	$\bar{U}_2$	$\bar{U}_3$	F_1	F_2	F_3
(4) leskproua Kabjaraud, kes truult	3	1	3	13	13	9
(22) paar päeva rääkis kokkuhoiust,	7	1	7	10	10	7
(65) puu otsa ronis vahel, kuna	4	1	4	2	16	11
(198) professor, tulevane väi,	2	2	2	15	2	15
(287) Patt oleks temas näha naist,	7	1	7	14	10	14

Ühe poemi (näiteks "Pirnipuu") analüüsi võime lugeda võrdse mahuga juhuslikeks väljavõteteks mingist analüüside üldkogumist A. Tuleb kindlaks määrata, kas need väljavõtted (või mõnedki neist) on statistiliselt ühtlased, s.o. kas nad kuuluvad tõepoolest ühte üldkogumisse. Vastasel korral tuleb transformeerida "rütmivormi" enda mõistet.

Kuna sagedused on rühmitatud nn. nominaalskaala alusel (J. Tuldava 1970:174-177), osutub võimalikuks teostada väljavõtete paariviisilist võrdlemist nn. hii-ruudu (χ^2) valemi järgi

$$\chi^2 = \sum \frac{(m_1 - m_2)^2}{m_1 + m_2},$$

kus m_1 tähistab esimese ja m_2 teise väljavõtte absoluutseid sagedusi (mis on tabelis 1 ruumi säästmiseks asendatud relatiivsete sagedustega protsentides). Antud valemi kasuta-

³ Numbrid esitati kooskõlas eesti nelikjambi meetrumi-variantide tabeliga, vt. tagapool; nr. 16 eeldab värssi $\bar{x} \bar{x} \bar{x} \bar{x} \bar{x} \bar{x} \bar{x} \bar{x} \bar{x} \bar{x}$ (x).

mist õigustab asjaolu, et väljavõtte maht jääb kõigis analüüsidest muutumatuks (= poeemi ridade arv); et võrreldavates väljavõtetes üksiksageduste keskmine $\bar{m}$ oleks suurem kui 5 ($\bar{m} > 5$), siis nende "rütmivormide" sagedused, mis on alla 5%, liidame omavahel (seoses sellega muutub ka nn. vabadusastmete arv).

χ^2 empiriliste (tabel 2) ja teoreetiliste (tabel 3) väärtuste kõrvutamisel selgub, et empiriline väärtus ületab U_1 ja U_3 , U_2 ja U_3 , F_1 ja U_1 , F_1 ja U_2 , F_1 ja U_3 , F_2 ja U_1 , F_2 ja U_2 , F_2 ja U_3 , U_2 ja F_3 , U_3 ja F_3 , F_1 ja F_3 võrdlemisel teoreetilise väärtuse isegi 0,1%-lise (0,001) olulisusnivoo juures, s.o. erinevused nende analüüsides vahel on tugevasti olulised. U_1 ja F_3 , F_2 ja F_3 omavahelist erinevust saab konstateerida vastavalt 1%-lise ja 2%-lise olulisusnivooga - mis on samuti suur erinevus, kui arvestada, et lingvostatistilistes töodes loetakse küllaldaseks 5%-line ja ainult täpsemates töodes seatakse piiriks 1%-line või 2%-line olulisusnivoo. Üksnes U_1 ja U_2 ning F_1 ja F_2 puhul on erinevus mitteoluline.

Et enamik analüüsitulemusi erineb üksteisest väga oluliselt, ei kajasta praeguse meetodikaga teostatud analüüsid teksti omadusi objektiivselt ning teose rütmi ei iseloomusta õigesti ka mitme isiku analüüsides keskmine.

Kuid uurija võimalusi ei tohi ka alahinnata. Analüüs ei ole absoluutselt meelevaldne. "Pirnipuu" 300 värsist on 61 (20,3%) ja "Mõrased peegli" 368-st värsist 64 (17,4%) analüüsitud kõigi katseisikute poolt ühtemoodi. Ligi poolte "Pirnipuu" värside "rütmivormi" on ühtemoodi määranud vähemalt viis katseisikut, kusjuures vaid 27 %-le andsid erinevad hinnangud pooled või enam kui pooled.

Tuleks leida võimalus analüüsimeetodi täiendamiseks ja täpsustamiseks, et erinevused kas üldse kaoksid või läheneksid maksimaalselt nullile.

Tomaševski meetodiga kirjeldatakse silbilis-rõhulise süsteemi rütmi kolme taset: 1) meetrumi tase; 2) "rütmivormide", sisuliselt võttes - rütmivariantide rühmade (RVR-ide), tase; 3) rütmivariantide (RV-de, ритмические варианты)

tase.

Meetrumiskeemiga iseloomustatakse üksnes iktuste ja mitteiktuste vaheldumist - nagu seda üldiselt ka eesti värtsiõpetuses tehakse, kuid eesti nelikjambi traditsioonilise märkimisega $\cup\cup\cup\cup$ ($\cup$) või $\cup\cup\cup\cup$ ($\cup$) võrreldes on vene nelikjambi meetrumiskeem $\cup-\cup-\cup-\cup$ ($\cup\cup$) märksa lähemal tegelikule rütmile, sest arvestab silpide asukohast tingitud eripära (viimane iktus on - vähemalt vene klassikalises luules - alati rõhuline ja seega meetriline konstant; värsi viimiksilp on mitterõhuline, kuid võib teatud tingimustel rõhuline olla jne.).

"Rütmivormide" tasemel fikseeritakse värsirõhkude puudumine ja olemasolu, kuid arvestatakse ka rõhkude tugevust, s.o. tegelikult prokliisi ja enkliisi. Kahe niivõrd erineva aspekti ühendamist kirjelduse ühes tasemes ei saa pidada otstarbekaks, sest see ei ole kooskõlas teooria lähtekohaga, mille järgi nn. potentsiaalsed rõhusõnad võivad omandada iktuses rõhu, mitteiktuses aga selle kaotada. Tähtsam oleks fikseerida kõigepealt, niivõrd antud autori (ajastu, rühmituse, koolkonna jne.) poeetika nõuab meetrumiskeemi järgimist, s.o. iktuste täitmist sõnatüve peärõhulise (olgu siis tugeva- või nõrgarõhulise) silbiga, ning alles seejärel võtta arvesse ka rõhkude erinevat tugevust, s.o. minna meetrumi iseloomustaselt üle rütmi juurde. Seega tuleks "rütmivormide" tase lahutada kaheks tasemeks, millest esimene arvestaks vaid antud meetrumis põhimõtteliselt võimalikke erinevaid värsirõhkude kombinatsioone, teine lisaks veel ka värsirõhkude tugevuste gradatsioonid.

Rütmivariantide tasemel iseloomustatakse nii iktuste kui ka mitteiktuste täitmist.

Allpool kirjeldamegi eesti silbilis-rõhulise süsteemi nelja taset: 1) meetrumitase; 2) meetrumivariantide (MV-de) tase; 3) rütmivariantide rühmade (RVR-ide) tase; 4) rütmivariantide (RV-de) tase.

3

MEETRUMIVARIANDI MÕISTE JA EESTI SILBILIS-RÕHULISE VÄRSISÜSTEEMI MEETRUMIVARIANDID

Silbilis-rõhulise meetrumi meetrumivariantideks nimetame selle meetrumiga kooskõlas olevaid ja üksteisest värsirõhkude arvu ja/või paigutuse poolest erinevaid värsse ja nende skeeme, mis on koostatud järgmiste eeskirjade alusel:

- x - mitteiktus (välja arvatud anakruusi esisilp);
- ḡ - iktus, mis on täidetud tüve pearõhulise silbiga (= värsirõhuline silp);
- ḡ̄ - iktus, mis on täidetud tüve mittepearõhulise silbiga (= värsirõhu vahelejätmine);
- * - anakruusisilp jambis, amfibrahhis ja ühesilbilise anakruusiga silbilis-rõhulises logaödis (sõltumata reaalsest täitmisest);
- ḡ̄ - anakruusi esisilp anapestis ja kahesilbilise anakruusiga silbilis-rõhulises logaödis (sõltumata reaalsest täitmisest).

MV-de määramisel loeme värsirõhkudeks liitsõnade mis tahes komponendi pearõhku, kui see satub iktusesse (analoo-giliselt toimitakse folkloristikas läänemere-soome regivär-si alliteratsiooni määramisel - liitsõna komponentidesse suhtutakse nagu iseseisvatesse tüvisõnadesse, s.o. vaadel-dakse mitte sõnaalgulist, vaid tüvealgulist alliteratsioo-ni). Jambi ja trohheuse puhul õigustavad sellist lähene-mist järgmised asjaolud.

1. Liitsõna ja sõnaühendi piir on luulekeeles tinglik, metafoorne ütlemislaad võimaldab tihti kahte kõrvuti asuvat tüve käsitada nii liitsõnana kui ka sõnaühendina, kusjuures

muutub ainult metafoorsuse varjund.

2. Kuigi liitsõna pearõhk langeb tavaliselt esimesele komponendile, on kahekomponendiliste liitsõnade teises sõnas siiski nn. teise astme pearõhk, mis tõstab esile üht kindlat silpi, mis teistel juhtudel on pearõhuline ning vastandab seda ühtlasi nii selle kui ka eelneva sõna mittepearõhulistele silpidele (Viitso 1963a:149; Viitso 1963b: 283); kolmekomponendilistes liitsõnades aga "on põhjust aktsepteerida kahe pearõhu olemasolu, vrd. 'anti, kommu'-ni`st, li`k, 'anti, patri'oo`t, li`k, 'anti, sotsi'`aalne, 'supra, segment't`aalne ja 'abi, elu'lahutus või 'vaba, abi'-elu või 'tule, kahju'häire" (Hint 1968:20)⁴. Samadest kaalutlustest lähtudes on eespool värsimõõdu määramisel kasutatavais tabelleis tähistatud märgiga + ka liitsõna järelkomponentide pearõhulisi silpe.

3. Eesti luuletajad kasutavad liitsõnade komponente jambis ja trohheuses nagu iseseisvaid tüvisõnu, s.o.

a) kahekomponendilisi liitsõnu, mille mõlemad komponendid on ühesilbilised, püütakse vältida, sest seda komponenti, mis satub mitteiktusesse (tavaliselt järelkomponent), tajutakse kõnevoolu normaalse rütmi rikkujana, värse nagu⁵

kui noorkuu sarvi üleval

esineb suhteliselt harva;

---

⁴ M.Hindil märgib pearõhku ' järgneva silbi ees, seotud kaasrõhku , silbi ees ja kolmandat väldet; erinevalt tavalisest ortograafiast märgib Hint rõhulise silbi ees asuvat geminaati kaksikkonsonandiga nagu ka tsitaadis sõnas **supra-segmentaalne**.

⁵ Allpool esitatud näited pärinevad valdavalt B.Alveri poemidest "Lugu valgest varesest", "Pirnipuu" ja "Mora-ne peegel", samuti A.Puskini värsromaani "Jevgeni Onegin" B.Alveri tõlke "Kaldsulgudes ":" järel toome vastava vär-siga riimuva sõna.

b) kahekomponendilisi liitsõnu, mille esimene komponent on ühesilbiline, teine vähemalt kahe- silbiline pearõhuga esisilbil, paigutatakse nii, et teise komponendi pearõhk satub iktusesse, kusjuures esimene komponent hõivab värsitüves intervalli, jambi alguses aga koguni anakruusi (!); mõlemal juhul loetakse värsirõhuna piisavaks teise komponendi pearõhku isegi siis, kui pole tegemist sõnaga, milles liitsõnarõhk langeb teisele komponendile ka tarbekõnes (Ariste 1939:160 ; Saareste 1952:21; Hint 1973:32 jm.):

Kui vana siis? **Kakskümmend kuus**

c) kui kahe- või enamakomponendilise liitsõna komponentide pearõhud ei paikne kõrvuti, on nende vahel paaritu arv rõhuta silpe ja nad hõivavad ainult iktusi (milleks tuleb vahel kasutada nn. poeetilisi vabadusi):

või puhtgrammatilised vead

ja väimeespojaks ihati.

d) kahe- ja enamakomponendilistes liitsõnades, mille esimese komponendi pearõhulisele silbile järgneb vahetult teise komponendi pearõhuline silp, saab esimene komponent olla ainult ühesilbiline (välja arvatud ehk kahe pearõhuga võõrtüved) ja hõivata ainult intervalli või anakruusi; jambi ja trohheuses ei saa seega esineda liitsõnamalle bal-lettmeister, ideaalkuju, preventiivabinõud (küll aga sobivad need sõnad daktüli, amfibrahhi ja anapesti skeemi);

e) kolmekomponendilised liitsõnad, mille esimene ja teine komponent on ühesilbilised, kusjuures kolmas komponent algab pearõhuga, paigutatakse värsi tüves ja trohheilise värsi alguses nii, et esimese ja kolmanda komponendi pearõhulised silbid langevad iktustesse, jambilise värsi alguses lisaks ka nii, et esimene komponent täidab anakruusi, teine iktuse ja kolmas intervalli (viimane moodus on võimalik vaid ühesilbilise kolmanda komponendiga);

nii luuras turul, raudteerongis,
postmaanteel sõita marutas

f) juhul kui liitsõna viimane komponent või osa sellest langeb klauslisse ja pole tegemist liitriimiga, algab riim viimase komponentsõna peä- või kaasrõhulisest silbist nagu tavalise tüvisõna puhul:

poissmehest perekonnaisa /:visa/:

Toodud reeglitest kaldus näiteks "Jevgeni Onegini" tõlke 5113 värsis kõrvale ainult üks liitsõna (ning avapeatüki romaanist), mille teine ja kolmas komponentsõna on paigutatud analoogiliselt kolmesilbilistele sõnadele kaasrõhuga teisel silbil. Sellise kõrvalekaldumise tingib antud juhul tõlkimisel möödapääsmatu sisuline sundus, (vt. ka Hint 1971:1575-1576).

Küll aga tuleb MV-de tasandil alati lugeda mitterõhuliseks rida ühesilbilisi sõnu: "On sõnu, mis on rõhuta nagu ma, sa, ja, ning, või, osa sõnu võivad olla nii rõhulised kui ka rõhuta, nagu üks /ü.kks~ükks/, see /seè. ~ se/, ka /kaä. ~ka/" (Viitso 1962:53). Arvestades luulekeele eripära loeme MV-de määramisel ka iktustes mittepearõhuliseks järgmised sõnad.

1) Isikulised asesõnad ma, sa, ta, me, te, nad, mille rõhulised vormid on mina, sina, tema, meie, teie, nemad, samuti viie esimese omastavad käänded mu, su, ta, me, te. Juhul kui need sõnad on värsi viimases positsioonis ja ei kuulu liitriimi koosseisu, vaid moodustavad iseseisva meesriimi, loeme nad (ainult MV-de määramisel!) värsirõhulisteks.

kuid me professor peagi palus $\acute{x} \overset{\circ}{x} x \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} x$

kuid: Teid esmajoones jättis ta: /:võluda/ $\acute{x} \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} x$

2) Sidesõnad ja, ning, või, et, viimased kolm aga meesriimina rõhuliseks.

ehk oli sellest, et ta majas   *í x x í x ^ó x í x*
kuid: me doktor otsis, - tõestab, et /:vett/   *í x x í x í x í*
vrd.: et keegi neid ei tüüta...ja/;müütaja/   *í x x í x í x ^ó*

3) Rõhupartikkel ka, kuid üksnes rõhutatava sõna ees.

siin ka Didelot veel eile säras,   *í ^ó x í x í x í x*
kuid: muud midagi - kui sina ka.   *í x x ^ó x í x í*
(J.Kärner)

4) ka modaaladverbina:

kes faabulasse ka ei satu: *í x x ^ó x ^ó x í x*

5) ju modaaladverbina, välja arvatud juhtum, kus ta moodustab meesriimi:

Ükspuha ju, kas maantee kraav   *í x x ^ó x í x í*
(J.Kärner)

kuid: ja ümberkanti elab ju /:paraku/   *í x x í x í x í*

Üldiselt aga sõltub analüüsitulemus kontekstis alati rõhuta sõnadest minimaalselt, sest näiteks "Jevgeni Onegini" tõlkes on neid vaid 89 värsis 5113-st (1,7 % värsside üldarvust ja 0,4 % iktuste arvust), sealhulgas vaid 6 korral (0,1 %) riimipositsioonis; "Pirnipuus" 8 värsis (2,8 % värssidest ja 0,7 % iktustest).

Järgnevalt esitame eesti silbilis-rõhulise süsteemi lihtnõotudes võimalike MV-de deduktiivse loendi. Kõrvale on jäetud enam kui viie iktusega pikkvärsid, sest neis sõltub MV-de arv tsesuuri asukohast. Sellist loendit ei saa koostada puhtmatemaatiliselt, ainult kombinatoorika seadustele tuginedes, sest luulekeele iseärasused (näiteks riimiseadu-

sed) vähendavad puhtteoreetilisi võimalusi, sealjuures eri keeltes erinevalt; eesti silbilis-rõhulise luule puhul läh-tume järgmistest eeldustest.

1. Igas värsis peab vähemalt üks iktus olema ka reaalselt rõhuline (iseseisvaks värsiks me ei loe nn. treppi).

2. Jambis ja trohheuses on värsi algusest lugedes hiljemalt kolmas iktus värsirõhuline, daktülis, amfibrahhis ja anapestis hiljemalt teine.

3. Värsi sees jäetakse jambis ja trohheuses vahele mitte enam kui kaks kõrvuti asuvat värsirõhku, daktülis, amfibrahhis ja anapestis aga ei saa korraga vahele jätta kaht värsirõhku järjest, sest vastasel korral peaks jambis ja trohheuses esinema vähemalt kaheksa-, daktülis, amfibrahhis ja anapestis vähemalt üheksasilbiline tüvi.

4. Viimasele värsirõhulisele iktusele võib silbilis-rõhulises süsteemis järgneda mitte enam kui viis mittepearõhulist silpi, s.o. trohheuses ja jambis võib värsis vahele jätta kõige rohkem kaks viimast, daktülis, amfibrahhis ja anapestis kas viimase või eelviimase värsirõhu, kuid mitte mõlemat korraga.

Viis mitterõhulist silpi värsi lõpus esineb haruharva, kuid seda võimalust peab siiski arvestama.

Vrd. oma sumisemisega (A.A. Milne, "Karupoeg Puhh".

Tallinn 1968)

Su soile, **aheljärvestikkudelle** (H.Visnapuu)

Ruumi säästmiseks ühendame loendites jambi MV-d trohheuse omadega ja daktüli MV-d amfibrahhi ning anapesti MV-dega, märkides esimesel juhul sulgudes jambi anakruusi (x), teisel juhul anapesti (xx) ja amfibrahhi (x) anakruusid. Iga MV on varustatud numbriga, mida tuleks ka edaspidi säilitada.⁶

---

⁶ AMF = amfibrahhi, AN = anapest, D = daktül, J = jamb, T = trohheus. Number lühendi ees märgib iktuste arvu, nii 2T = kaksiktrohheus.

Kuna alates kuueiktuselisest meetrumist on värsid tingimata tsesuuritud, saab nende MV-sid käsitada poolvärsside MV-de kombinatsioonidena.

- XI. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ (x)$
- XII. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ (x)$
- XIII. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XIV. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ (x)$
- XV. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XVI. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XVII. (x) $\overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ (x)$
- XVIII. (x) $\overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XIX. (x) $\overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ (x)$
- XX. (x) $\overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XXI. (x) $\overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XXII. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XXIII. (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- XXIV. (x) $\overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\cdot}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ x \overset{\circ}{x} \ (x)$
- (x x) (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \ x \overset{\circ}{x} \ x \ x \overset{\cdot}{x} \ x \ x \overset{\cdot}{x} \ x \ x \overset{\circ}{x} \ (x \ x)$
- (x x) (x) $\overset{\cdot}{x} \ x \ x \ x \overset{\cdot}{x} \ x \ x \overset{\circ}{x} \ x \ x \overset{\cdot}{x} \ x \ x \overset{\circ}{x} \ (x \ x)$
- (x x) (x) $\overset{\circ}{x} \ x \ x \ x \overset{\cdot}{x} \ x \ x \overset{\circ}{x} \ x \ x \overset{\cdot}{x} \ x \ x \overset{\circ}{x} \ (x \ x)$

4

RÜTMIVARIANTIDE (RV) JA RÜTMIVARIANTIDE RÜHMADE (RVR) MÕISTED NING EESTI SILBILIS-RÖHULISE JAMBI JA TROHHEUSE RÜTMIVARIANTIDE RÜHMAD

Rütmianalüüs meetrumivariantide tasemel vastab etlemisstiilile, mis maksimaalselt rõhutab kõiki värsiröhulisi positsioone, foneetikas ja fonoloogias aga sõnade analüüsile väljaspool konteksti. Ühtlasi kujutab MV-de "vertikaalne statistika" endast n.ö. ülemist tõket, piirväärtust, millest suuremat värsiröhulisust ei saa uurija iktustes mingil moel postuleerida.

Kuid analüüs ei saa piirduda MV-de tasemega, vaid peab arvestama ka lausefoneetikat, sest kõnevoolus kaotab osa sõnadest oma rõhu ning liitsõnade järelkomponent (harvem esikomponent) on foneetiliselt ikkagi vaid kaasröhuline. Kõike seda ei arvestata MV-de, küll aga RV-de tasemel.

Silbilis-röhulise meetrumi r ü t m i v a r i a n t i - d e k s nimetame antud meetrumi ja selle meetrumivariantidega kooskõlas olevaid ja üksteisest värsirõhkude arvu ja/või paigutuse ja/või nende rõhutugevuse, samuti värsirõhute silpide röhulisuse poolest erinevaid värsse ja nende skeeme, mis on koostatud järgmiste eeskirjade alusel:

í = iktus, mis säilitab kontekstis realselt rõhu;

í̇ = iktus, mis on täidetud tüve pearöhulise silbiga, kuid mille rõhk kõnevoolus atoneerub;

í̇̇ = iktus, mis on täidetud tüve mittepearöhulise silbiga;

x = intervalli-,viimiksilp või kahesilbilise anakruusi teine silbipositsioon, milles on tüve mittepearöhuline või pearöhuline, kuid kontekstis atoneeritud silp;

$\overset{\circ}{x}$ = intervalli- või viimiksilp, mis on kontekstis reaal-
selt rõhuline;

$\overset{\circ}{x}$ = jambi, amfibrahhi või ühesilbilise anakruusiga lo-
gaöödide anakruus, mis on kontekstis mitterõhuline (s.o.
anakruusisilp, mis on täidetud ühesilbilise prokliitikoniga
või mitmesilbilise (võõr)sõna rõhutu algussilbiga);

$\overset{\circ}{x}$ = anapesti või kaheasilbilise anakruusiga logaöödide
anakruusi esisilp, mis on kontekstis mitterõhuline;

$\overset{\circ}{x}$ = jambi, amfibrahhi või ühesilbilise anakruusiga lo-
gaöödide anakruus, mis on kontekstis tugevarõhuline;

$\overset{\circ}{x}$ = anapesti või kaheasilbilise anakruusiga logaöödide
anakruusi esisilp, mis on kontekstis tugevarõhuline.

Iga värsimõõdu rütmivariantide arv on mitmeid kordi
suurem sama mõõdu meetrumivariantide arvust, sest nende
kohta saab fikseerida vaid ühe kohustusliku eeltingimuse:
igas värsis peab olema vähemalt üks tugev rõhk.

Kuid toodud märkimisviisi võib praktilise analüüsi
hõlbustamiseks ka lihtsustada vastavalt eeskirjale

$$\overset{\circ}{x} \rightarrow \overset{\circ}{x} \quad \text{ja} \quad \overset{\circ}{x} \rightarrow \overset{\circ}{x},$$

sest nii liitsõnade järelkomponendid kui ka pro- ja enklii-
tikonid on tavaliselt vaid kaasrõhulised või hoopis rõhuta;
rütmiteooria seisukohalt pole alati oluline eristada tugeva
rõhu puudumise põhjusti.

Statistiline analüüs kinnitab, et mitteiktused on väga
harva tugevarõhulised. Seetõttu võime rütmivariandid, mis
erinevad üks teisest ainult mitteiktuste rõhulisuse poolest,
ühendada rütmivariantide rühmadeks (RVR-ideks).

Silbilis-rõhulise meetrumi r ü t m i v a r i a n t i -
d e r ü h m a d e k s (RVR-ideks) nimetame selle meet-
rumi ja tema meetrumivariantidega kooskõlas olevaid ja üks-
teisest värsirõhkude arvult ja/või paigutuselt ja/või tu-
gevuselt erinevaid värsse ja nende skeeme, mis on koostatud
järgmise eeskirja alusel:

$\overset{\circ}{x}$ = värsirõhuline iktus, mis kõnevoolus ei atoneeru;

$\overset{\circ}{x}$ = iktus, mis on täidetud tüve mittepearõhulise silbi-
ga või pearõhulise silbiga, mis kõnes atoneerub;

x = intervall, viimiksilp või kahesilbilise anakruusi teine silp reaalsele rõhuoludele vaatamata;

$\acute{x}$ = jambi, amfibrahhi või ühesilbilise anakruusiga logaöödide anakruus;

$\grave{x}$ = anapesti või kahesilbilise anakruusiga logaöödide esisilp.

RVR-ide arv on veidi suurem MV-de arvust ning nendega on ka statistikas mugavam opereerida kui RV-dega. Kuna RVR-ide kajastavad ainult iktuste rõhutugevuste gradatsioon, tuleb "vertikaalse statistika" jaoks mitteiktuste rõhulisuse aste fikseerida eraldi, täienduseks RVR-ide statistikale.

RVR-ide loend kattub suures osas MV-de loendiga ja erineb sellest ainult märkimisviisi ja näidete sõnalise täitmise poolest. Jambi ja trohheuse RVR-ide tabelis lisanduvad järgmised, MV-de puhul võimatud skeemid:

3J

IV. $\acute{x} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} (x)$

3T

VIII. $\acute{x} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} (x)$

4J

XIV. $\acute{x} \frac{o}{o} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

XV. $\acute{x} x x \frac{o}{o} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

XVI. $\acute{x} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

4T

XIV. $\acute{x} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

XV. $\acute{x} x \frac{o}{o} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

5J

XXV. $\acute{x} \frac{o}{o} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} x \acute{x} (x)$

XXVI. $\acute{x} \frac{o}{o} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

XXVII. $\acute{x} \acute{x} x \acute{x} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

XXVIII. $\acute{x} x x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

5T

XXV. $\acute{x} \frac{o}{o} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} x \acute{x} (x)$

XXVI. $\acute{x} x x \frac{o}{o} \frac{o}{o} x \acute{x} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

XXVII. $\acute{x} x \acute{x} x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

XXVIII. $\acute{x} x x \frac{o}{o} x \frac{o}{o} \acute{x} x \frac{o}{o} \acute{x} (x)$

koostamine pole mõeldav, pealegi ei suudaks nii keerulist reeglistikku keegi rakendada.

Kuna MV-de tase kujutab endast ülemist tõket, millest s u u r e m a t rühulisust ei saa "vertikaalset statistikat" rakendav uurija kunagi postuleerida, oleks mõeldav RV-de ja RVR-ide määramise eeskiri sõnastada nii, et nende statistika moodustaks alumise tõkke, millest v ä i k s e m a t rühumäära antud teksti omadusi vähegi respektseeriv uurija ei saaks mitte mingil moel. Selleks tuleks rütmivariandid ja rütmivariantide rühmad määrata teksti maksimaalselt atoneerides, lugedes ka potentsiaalsed enklisid ja prokliisid reaalsseteks, ning koostada eesti keele üldisi seaduspärasusi kui ka luulekeele iseärasusi arvestav loetelu juhtudest, millel sõnad on värsškõnes alati vaideldamatult tugevarõhulised, kõik muud juhtumid aga lugeda atoneerituks. Selline eeskiri lihtsustab analüüsi käiku, võimaldab ka rütmivariantide määramisel vähendada subjektiivsust ning peab lähtuma järgmistest üldistest eeldustest.

I. Igas värsis on vähemalt üks tugev rõhk, anakruusita värsis kannab vähemalt üks värsirõhuline iktus tugevat rõhku.

II. Igas lauses (ka liitlause osalauses, mille iseisvus pole fiktiivne), mis läbib vähemalt ühte iktust ja milles vähemalt ühe sõna pearõhk langeb iktusesse, on vähemalt üks tugev rõhk.⁷

"Jah, mida's kuuldu?" - "Kiri!" - "Kohe!" x x x x x x x x

Sama kehtib ka kiillausega üksteisest eraldatud lauseosade kohta.

III. Ühesilbilist sõna, mis moodustab omaette lause, loeme tugevarõhuliseks ka siis, kui ta asub mitteiktuses (sealhulgas ka anakruusis):

"Nõõ!" - plaksab kutsar piitsakõit, x x x x x x x x

⁷ Näidete skeemid kuni selle peatüki lõpuni on RV-de lihtsustamata transkriptsioonid.

Sama kehtib ka kiillausega eraldatud ühesilbilise sõna kohta:

Mis, küsitakse, on siin paha? $\underset{\cdot}{\text{f}} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \overset{\circ}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x}$

Vrd.: Mis oleks varjamisest kasu? $\underset{\cdot}{\text{x}} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \overset{\circ}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x}$

IV. Liitsõnades, mille esikomponendi pearõhuline silp asub anakruusis või intervallis ning milles sõnarõhk ei lange tarbekõnes järelkomponendile (ühele järelkomponentidest), tuleb lugeda esimene komponentsõna tugevarõhuliseks (kui see pole vastuolus teiste eeskirjadega), iktustesse paigutatud järelkomponendid aga kaasrõhulisteks. Seega eeldame, et poeetilises keeles ei toimu märkimisväärset ümberaktseenteerimist, välja arvatud sõnade puhul, mis ka tarbekõnes võivad kanda sõnarõhku järelkomponendil (poolteist, maailm jt.), luulekeeles aga nii esi- kui ka järelkomponendil.

vaakhaakidega mantlit, varjas $\underset{\cdot}{\text{x}} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \overset{\circ}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x}$

V. Värsi- või stroofisiirdega poolitatud lause mõlemas osas on vähemalt üks tugev rõhk - ka siis, kui eelmisele reale on jäetud või järgmisele reale üle viidud ühesilbiline sõna (sõnaliigile vaatamata); kui siirdega poolitatud lause osa läbib anakruusita värsis vähemalt ühte iktust, loetakse ta vähemalt ühes neist tugevarõhuliseks, sest siirdes ei jäeta eelmisesse ega viida üle järgmisesse värssi lauseosi, mis hõlmaks ainult mitteiktusi.

...me doktor otsis, -tõestab, et $\underset{\cdot}{\text{x}} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}}$

neis joontes miski. Plisut loid $\underset{\cdot}{\text{x}} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}} \text{x} \underset{\cdot}{\text{x}}$

VI. Süntaktiliste või leksikaalsete vahenditega väljatõstetud sõnu (vrd. Sivers 1970) loeme sõnaliigile, välte-

le ja silpide arvule vaatamata tugevarõhulisteks.

kes ise keetis kaerakilet, $\underset{\circ}{x} \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x$
kui jalagagi toast ei saa, $\underset{\circ}{x} \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x}$
just sinu sihverplaat ja kurru, $\underset{\circ}{x} \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x$

VII. Nii käesoleva uurimuse raames korraldatud katse kui ka 1920. aastail W.E. Petersi (1927:6) poolt teostatud eksperimentaalfoneetilise uuringu andmed kinnitavad, et riim on võrreldes muude värsipositsioonidega eriolukorras. Nii hinnatakse riimi, kui see ei alga liitsõna järelkomponendist või tüve järgsilbist, enamasti tugevarõhuliseks. Selle põhjuseks on arvatavasti asjaolu, et eesti keeles langeb viimasele sõnale (Vaarask 1966) lauses lauserõhk, riim aga asub värsi lõpus. Seetõttu tuleb riimipositsiooni rõhutugevuse hindamisel lähtuda teistest kriteeriumidest kui värsi sees. Värsi lõpus loeme tugevarõhuliseks

a) liitsõna, mille esi- või järelkomponendist algab riim:

Jõekaldal üsna omaette /:vette/ $\underset{\circ}{x} \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x$

b) tüvisõna, mis on vähemalt kolmesilbiline ja mille järgsilbist algab riim:

ja tasa loovaks mõtiskeluks /:eluks/ $\underset{\circ}{x} \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x$

c) käändsõna (välja arvatud osa ühe- ja kahe- ja kolmesilbilisest asesõnadest), mille pearõhulisest või järgsilbist (lihttüvede puhul) algab riim:

kes haigutab ja muud ei soovi,
kui pääsu kiretülidest, $\underset{\circ}{x} \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x}$
kes tõrvab oma vihameest $\underset{\circ}{x} \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x} x \underset{\circ}{x}$

kuid: jäi kodustele võõraks ta /:lapsena/ $\underset{\circ}{\text{t}} \underset{\circ}{\text{a}} \text{ x } \underset{\circ}{\text{l}} \underset{\circ}{\text{a}} \text{ p} \underset{\circ}{\text{s}} \underset{\circ}{\text{e}} \text{ n} \underset{\circ}{\text{a}} /$

d) verbid, v.a. kaheasilbilised esmavärtelised öeldise ja kaheasilbilised koopula funktsioonis (sest nii öeldis kui ka koopula on lauses sagedasti mitterõhulised):

Me ristinimed - siiralt võttes-/:mõttes/

$\underset{\circ}{\text{m}} \underset{\circ}{\text{e}} \text{ r} \underset{\circ}{\text{i}} \text{ s} \underset{\circ}{\text{t}} \text{ i} \text{ n} \underset{\circ}{\text{i}} \text{ m} \text{ e} \text{ d} - \text{ s} \text{ i} \text{ i} \text{ r} \text{ a} \text{ l} \text{ t} \text{ v} \underset{\circ}{\text{o}} \text{ t} \text{ t} \text{ e} \text{ s} - / : \text{ m} \underset{\circ}{\text{o}} \text{ t} \text{ t} \text{ e} \text{ s} /$

kuid: ja teda plekist vannis pesi./:vesi/

$\underset{\circ}{\text{j}} \underset{\circ}{\text{a}} \text{ t} \text{ e} \text{ d} \text{ a} \text{ p} \text{ l} \text{ e} \text{ k} \text{ i} \text{ s} \text{ t} \text{ v} \text{ a} \text{ n} \text{ n} \text{ i} \text{ s} \text{ p} \text{ e} \text{ s} \text{ i} . / : \text{ v} \text{ e} \text{ s} \text{ i} /$

e) ühendverbide abimäärsõnad riimipositsioonis, vt.ka allpool.

Värsi sees loeme, arvestades lauseehitust, sõna struktuuri jne., tugevarõhulisteks:

1) Liitnimisõnu, mis on vähemalt kolmesilbilised ja mille rõhuline komponentsõna on kolmandavärteline:

kuus mehist suhkrutükki pani, $\underset{\circ}{\text{k}} \underset{\circ}{\text{u}} \text{ s} \text{ m} \text{ e} \text{ h} \text{ i} \text{ s} \text{ t} \text{ s} \text{ u} \text{ h} \text{ k} \text{ r} \text{ u} \text{ t} \text{ ü} \text{ k} \text{ k} \text{ i} \text{ p} \text{ a} \text{ n} \text{ i} .$

2) nn. paarissõnade mõlemaid komponente:

„Ei haava see veel kõrva-silma...” $\underset{\circ}{\text{e}} \text{ i} \text{ h} \text{ a} \text{ a} \text{ v} \text{ a} \text{ s} \text{ e} \text{ e} \text{ v} \text{ e} \text{ l} \text{ k} \text{ ö} \text{ r} \text{ v} \text{ a} \text{ -} \text{ s} \text{ i} \text{ l} \text{ m} \text{ a} . . .$

3) koondlause korduvaid laienditeta liikmeid - ka siis, kui nad on seotud sidesõnaga:

ju nõuab raha, raha, raha, $\underset{\circ}{\text{j}} \text{ u} \text{ n} \text{ õ} \text{ u} \text{ a} \text{ b} \text{ r} \text{ a} \text{ h} \text{ a} , \text{ r} \text{ a} \text{ h} \text{ a} , \text{ r} \text{ a} \text{ h} \text{ a} .$

4) osasihitist, kui see pole väljendatud asesõnaga:

kel küpsust reetis büst ning nägu, $\underset{\circ}{\text{k}} \text{ e} \text{ l} \text{ k} \text{ ü} \text{ p} \text{ s} \text{ u} \text{ s} \text{ t} \text{ r} \text{ e} \text{ e} \text{ t} \text{ i} \text{ s} \text{ b} \text{ ü} \text{ s} \text{ t} \text{ n} \text{ i} \text{ n} \text{ g} \text{ n} \text{ ä} \text{ g} \text{ u} ,$

5) laiendamata lihtlause öeldist; laiendamata lihtlause alust aga vaid siis, kui see pole väljendatud asesõnaga:

Aed kasvas rohtu, maha pehkis,   ʒ ʒ x ʒ x ʒ x ʒ x

6) omadussõnalist täiendit, mis asub põhisõna järel (s.o. inversiooni korral) ja võib olla ka nn. absoluutse nimetavaga konstruktsioonis põhisõna täiendiks:

hääle kare, nina nagu kartul,   ʒ ʒ x ʒ x ʒ x ʒ x

7) määrsõnalist määrust, mille laiendiks on omakorda kvaliteedi intensiivsuse astet näitav määrsõna:

Kas küllalt selgesti ei väida   ʒ ʒ x ʒ x ʒ x ʒ x

8) omadussõna kesk- ja ülivõrdes, kui ta pole täiendiks, kusjuures analüütilise ülivõrde korral on sõna kõige rõhutu, järgnev omadussõna aga tugevarõhuline;

Sest kallimad kui kleidid, soengud   ʒ ʒ x ʒ x ʒ x ʒ x

9) öeldistäidet:

Ta oli noor, ta oli sirge,   ʒ ʒ x ʒ x ʒ x ʒ x

10) sidesõnu kui, nagu, justkui, otsekui jne. sisaldavate võrdluste nn. teist komponenti:

ta tuli nagu linnutiivul,   ʒ ʒ x ʒ x ʒ x ʒ x

11) ühendverbi abimäärsõna, kui see verb ei ole tarvitatud omadussõna funktsioonis:

kui sõklad varisesid maha   ʒ ʒ x ʒ x ʒ x ʒ x

Sõna võib osutada tugevarõhuliseks korruga mitmel põhjusel sõltuvalt nii lauseehitusest, positsioonist värsis kui ka pearõhulise silbi vältest.

5

NELIKJAMBI RÜTMIKA B.ALVERI 1930. AASTATE POEMIDES JA A.PUSKINI "JEVGENI ONEGINI" TÖLKES

Uurimismaterjali üldiseloostus.

Vaadeldavatest teostest⁸ on analüüsiga hõlmatud ainult värsid, mille ehitus ei satu vastuollu nelikjambi malliga $\acute{x} \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} x \acute{x} (x)$; 100 %-ks loeme seega mitte värsaside üldarvu, vaid nelikjambiliste värsaside arvu. Statistikast jäävad välja

a) "katkestatud"värsid;

b) võõrkeelsed ja võõrkeelseid sõnu sisaldavad värsid, sest nende puhul tuleks rakendada teistsuguseid analüüsi-eeskirju;

c) värsid ja lõigud, mille mõõduks ei ole nelikjamb; näiteks "Jevgeni Oneginist" "Neidude laul", mille värsimõõduks on neliktrohheus;

d) libavärsid.

Iseloostame lühidalt uuritava materjali neid erijoo- ni, mis avaldavad olulist mõju teose rütmikale.

"Lugu valgest varesest" koosneb kuuest osast (184 + 352 + 256 + 256 + 152 + 399 = 1599 värssi), kusjuures osad I, III, V ja VI jagunevad allosadeks, kuid mitte stroofideks. Värsimõõt on järjekindlalt välja peetud; erandiks vaid katkestatud 383. värss VI peatükist. Poemi riimikompositsioon on samuti

---

⁸ B. Alver, Lugu valgest varesest. Tartu /1931/; B. Alver, Põrnipuu. - "Looming" 1937, nr. 4, lk. 373-379; B. Alver, Morane peegel. - "Looming" 1940, nr. 2, lk. 140-150; A. Puskin, Jevgeni Onegin. Tolkinud Betti Alver. Tallinn 1967.

väga korrapärane: iga osa ja allosa nelja esimest värssi seob ristriim AbAb, järgneb kaks paari naispaarisriime CCDD, seega kordub kogu poeemi vältel stroofi-ekvivalent riimiskeemiga AbAbCCDD. Ka peatükid ja peatükkide osad lõpevad kahe paarisriimiga CCDD, välja arvatud VI peatüki eelviimane osa, milles riimipaarikule CC järgneb vaid katkestatud värss (skeem AbAbCCO₃x, kus x märgib väljajäetud värssi). Seega lõpeb 1/4 värssidest iktustega, 3/4 aga viimiksilpidega. Vaid ühes riimikaksikus on naisriim asendatud peon- (A₄bA₄b) ja kaheksas kaksikus meesriim daktülriimiga (Ab₃Ab₃). Ühel juhul on häälikkoosseisult lähedased nii ristriimis esinevad kui ka sellele järgneva värssi paari naisriimid (skeem AbAbAADD), kahel korral kõrvuti asetsevad paarisriimid, ühel juhul koguni mees- ja naisriimid (AaAa).

Analüüsiga pole hõlmatud katkestatud rida (VI, 283) ja 6 võõrkeelseid lauseid või väljendeid sisaldavat (II 2, VI 44, 49, 100, 147, 151), kokku 7 värssi (0,4 %).

"Pirnipuu" 300 värssi grupeeruvad 25 strofoidiks. Strofoidi suurus kõigub kolmest kolmekümne värssini. Vahelduvad korratult rist- (AbAb, ABAB, aBaB, Ab₃Ab₃), paaris- (AA, aa) ja süliiriimid (ABBA, Abba), ühel juhul esineb ka segariim (ABABCB), vaid kahes riimikaksikus on meesriim asendatud daktülriimiga (Ab₃Ab₃). Sporaadiliselt tuleb ette orbvärse (värssid nr. 17, 170, 190, 200, 263 ja 292, kokku 6 juhtu). Riimiahelate ja strofoidide piirid ei lange ühte, s.o. teksti on jagatud strofoidideks semantiliste ja süntaktiliste, mitte aga värsitehniliste tunnuste alusel. Kahes värssis (nr. 44 ja 298) on kasutatud nn. treppi, kuid et need värssid liituvad tihedalt eelnevate lõikude sisuga ja lahutatud osad annavad kokku nelikjambi, loeme mõlemad "trepiga" värssid üheks (ja mitte kaheks) üksuseks. Kuna värsimõödust on pedantselt kinni peetud, arvestame statistikas kõiki värse. Hilisemas⁹ redaktsioonis tehtud parandused mõjutavad mõnevõrra analüüsi tulemusi, seetõttu on

⁹ Vt. näiteks B. Alver, Mõrane peegel. Kuus poeemi. - "Loomingu" Raamatukogu" 1962, nr. 47 (263). Tallinn 1962, lk. 10-17.

uurimisel aluseks võetud 1937.a. tekst.

"Mõrased peegli" esmailmumisel "Loomingus" ajas trüki-
ladu ja poeemi read ja osad segamini: leheküljel 142 on 4.
osas 3.-14. reani katkend, mis tegelikult kuulub 1. ossa,
kaks rida 4. osast langes hoopis välja. Esmapublikatsioon
sisaldas 383 (+ 2 väljalangenud) värssi, hilisemas redakt-
sioonis jättis autor välja värssid 84, 140, 141, 164-165,
176-177, 184-187, 227-233, 311-357 (kokku 68 värssi); kat-
kestas värssid nr. 84 ja 89, tegi rida sisulisi parandusi ja
lisas 55 uut värssi, mis on kirjutatud 1940.a. Autor ei mä-
leta, kui palju ta redigeeris juurdelisatut värsse 1960.
aastail, seega võtame statistika aluseks 1940.aasta teksti.
Selles variandis on poeemi katkendid nummerdatud ja pole
alust kõnelda stroofidest või strofoididest ning liigen-
duse mõjust rütmile. Esindatud on nii rist- (ABAB, Ab₃Ab₃,
ABAB, A₄BA₄B, a₃Ba₃B, aBaB), paaris- (AA, aa, a₃a₃) kui ka
süliriim (Abba, aBBA, ABBA, a₃BBa₃, Ab₃b₃A). Kuna daktül-
riim seob 42, peonriim 2 värsipaari, võib eeldada, et "Mõ-
rane peegel" pakub rohkesti neid meetrumivariante, milles
viimane iktus jääb värsirõhuta.

A. Puškini värssromaani "Jevgeni Oegin" stroof nelja-
teistkümnest värsist riimiskeemiga ABABCCddEfffEgg on oma
nime saanud romaani pealkirja järgi. Alver säilitab origi-
naalile iseloomuliku riimisugude vaheldumise, kuid 127 vär-
sis siiski asendab meesriime daktül- ja naisriime peonrii-
midega.

Romaan jaguneb kaheksaks peatükiks ning algab sisse-
juhatava 17-realise lõiguga, mille mõõduks on küll nelik-
jamb, kuid riimiskeemiks ABABCCdCdO₄eFFeYhYh. Kolmandas pea-
tükis erineb muust tekstist strofoidne "Tatjana kiri Oe-
ginile", milles vahelduvad korrapäraselt rist- (ABAB ja
aBaB), süli- (Abba ja aBBA), paaris- (AA ja aa) ja segariim-
id (aBaaB ja AbCbC). Analoomiliselt on komponeeritud VIII
peatükis ka "Onegini kiri Tatjanale", lisandub vaid rist-
riim a₃Ba₃B ja Ab₃Ab₃ ja süliriim Ab₃b₃A. Kuna kõik maini-
tud lõigud erinevad oma formaalsete tunnuste poolest üle-
jäänud tekstist, pole neid võimalik arvestada stroofipo-

sitsiooni mõju uurimisel rütmile. III peatüki "Neidude laul" jääb vaatlusest üldse välja (värsimöööt neliktrohheus), samuti 2 katkestatud ning 5 vöörkeelset värsi.

Analüüsi käik.

Analüüsimisel piirdume MV-de ja RVR-ide tasemega. Kumagi taseme puhul määrame esmalt erinevad värsitüüpide suhtelised sagedused, seejärel rakendame "vertikaalset statistikat", mille paremaks mõtestamiseks lisame graafikud.

Kuid juba B.Tomaševski tödes, et luule rütmi statistiline analüüs ei saa jääda immanentseks, piirduda teose enesega, sest sel juhul võib teha eksijäreldusi, samastades keele üldisi seaduspärasusi luule omadega (lähemalt vt. Põldmäe 1969:593-595; Leino 1970:504-507). Kuna meetrumi- ja rütmivariantide sagedused omandavad esteetilise tähenduse vaid siis, kui saab sedastada nende sageduste erinevust luules ja mitteluules, tuleb rütmianalüüsi empirilisi andmeid võrrelda rütmi tõenäosusliku mudeliga, s.o.proosateksti põhjal arvutatud MV-de, RV-de ja RVR-ide esinemissagedustega. Kuni eesti luule ja proosa rütmi üldine mudel puudub, piirdume Alveri poemide nelikjambi iseloomustamisega sama autori ilukirjandusliku proosa (romaanide "Invalidid" ja "Tuulearmuke") rütmi taustal. Analüüsi käik erineb vene värsiteooria klassikutel omaksvoetust: B.Tomaševski ja tema järgijad (Gasparov 1963) arvutasid "rütmivormi" teoreetilise sageduse, korrutades rütmisõnade (proosateksti põhjal leitud) sagedused. Selline meetod annab liiga jämeda lähenduse, sest erinevatest sõnadest koosnevate teatava pikkusega lausungite esinemise tõenäosus loetakse soltuvaks ainult sellesse lausungisse kuuluvate sõnade esinemise suh-

telisest sagedusest. Nagu kinnitavad rütmi entroopia mõõtmised (Kondratov 1963:279-286), pole see nii, näiteks on vähe tõenäoline kohata kümnest ühesilbilisest sõnast lauset, kuid küllalt tõenäoline on kohata sellist künesõnalist lauset, milles esinevad ühe- ja kaheasilbilised sõnad.

Seetõttu arvutame RVR-ide ja MV-de teoreetilisi sagedusi süntagmade põhjal. Süntagnaks nimetatakse nõukogude värsiteoorias akadeemik L. Štšerba järlil käies "Poneetilist ühtsust, mis väljendab kõne-mõtte protsessis ühtset mõtte-tervikut ja võib koosneda nii ühest kui ka terveast reast rütmirühmadest" (Štšerba 1953:87) (terminiga rütmirühm tähistab Štšerba seda, millele eesti keeles vastaks rütmisõna), või Ahmanova poolt ümbersõnastatult: lühimat iseseisvat tähendust omavat fraasi osa, mida tõstetakse välja rütmilis-intonatsiooniliste vahenditega (Ahmanova 1966:408).

Süntagnad võivad haarata kas ühe või mitu sõna või koguni terve lause. Iga süntagma moodustab teatava süntaktilise mõtestatud terviku, kusjuures kõne segmenteerimises väljendub situatsiooni mõtestamine kõneleja poolt. Süntagma intonatsioonilises vormistamises osalevad nii meloodika, pausid ja rõhud kui ka kõnetempo (Bulanin 1970:169 - 170).

Seega võime lugeda süntagma värsi ekvivalendiks proosas, sest(1) luule üheks põhitunnuseks on peetud kõne tavalisest erinevat liigendamist, real juhtudel eristab vabavärsi proosast ainult kõne teistsugune liigendamine (2) värsi tunnuseks peetakse sageli just selle sisulis-intonatsioonilist terviklikkust.

Kõnevoolu liigendamisel süntagmadeks arvestame G. Tukmtsevi (1966) ja P. Vaaraski (1964) uurimusi. Mõlemas romaanis on kaheksa- ja üheksasilbiliste süntagmade hulgas, mille tüvede pearõhulised silbid paigutuvad kooskõlas nelikjambi malliga, kindlaks määratud igale nelikjambi MV-le ja RVR-ile vastavate süntagmade suhteline sagedus (tabelite lahtris "teoreetiline" esitame kahe romaani aritmeetilise keskmise). Seejärel on "vertikaalse statistika" abil arvutatud erinevate värsipositsioonide rõhutugevuste teoreetiline muutumine nelikjambis, mis on lähtealuseks rõhu-

tugevuste tegeliku muutumise tõlgendamisel. (Kahes romaanis kokku leidus 584 nelikjambilist süntagmat.)

Põhjalikumat käsitlust Alveri poeemide nelikjambi rüt-
mika arengutendentside kohta vt. Põldmäe 1970.

Meestruumivariantide taseme analüüs.

Nagu eespool näidatud, esineb eesti nelikjambis 13
MV-d:

- I. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) vampiir, madonna, tulinaine?
- II. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) eksootilisi õisi, marju
- III. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) Barbaara roosatavan ehan
- IV. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) siis tantsumürglid, kabinetid;
- V. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) Signaalideta, kõlinata
- VI. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) generatsioon e järjestikku
- VII. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) Mu jumalannad! Teile, teile
- VIII. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) see õhkajate jumalanna,
- IX. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) Jah, gallitsismidki niisama
- X. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) ja stilisatsioonih puhul;
- XI. ♀ ♀ x ♀ x ♀ x ♀ (x) su aheljärvestikkudelle;

XII. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{2} (x)$ vaid militariseerimata;

XIII. $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times \frac{1}{2} (x)$ ja ta ka sumisemisega.

Meetrumivariantide suhtelised sagedused toob tabel 4. Absoluutse enamusega hõivab kolme poemi keskmises esikoha MV I, ületades teoreetilise sageduse 2,4 korda. Ootuspärasest oluliselt rohkem on veel MV III, mis absoluutarvult jääb 2. kohale. MV IV ja MV V väga väikest erikaalu tuleb pidada funktsionaalseks, kuigi materjali vähesuse tõttu MV V teoreetilise ja empiirilise näitaja usalduspiirid lõikuvad. Kuna MV II $p_{emp} \approx p_{teor}$, võime sedastada, et kolme- ja neljasilbiliste tüvede esinemus vaadeldud poemide värsi esimeses pooles on kooskõlas Alveri enda proosa 8-9-silbilistes jambilistes süntagmades toimivate seaduspärasustega. MV VI, MV VII, MV VIII ja MV IX osa ei saa pidada esteetiliselt funktsionaalseks, kuid on sümptomaatiline, et kõik nad annavad kõigis teostes väiksema sageduse kui proosas (erandina "Loos valgest varesest" MV VII puhul siiski $p_{emp} \approx p_{teor}$): ilmselt on süntagmades mitmesilbilisi tüvesid rohkem, poemides aga rangelt jälgitud, et iktuste järjekindl on täitmine tüvede peaarõhkudega säilitaks tugeva rütmim inertsi. Briti tugevasti avaldub see tendents "Loos valgest varesest". Järgnev areng vabastab Alveri üha enam värsimõõdu sundusest ja avardab sõnastikku (vrd. joonis 1).

"Jevgeni Onegini" tõlkes seevastu moodustab MV I (asudes küll esikohal) vaid $1/3$ värsside arvust ning teisele kohale on kerkinud hoopis MV IV, kolmandale MV II, kuna MV III ja MV V sagedused on väikese vahega vastavalt neljandal ja viiendal kohal. Sealjuures on kõigil nimetatud MV del vahe teoreetiliste ja empiiriliste sageduste vahel järjest vähenenud: MV I puhul on suhe

$$\frac{p_{emp}}{p_{teor}}$$

vaid 1,4, MV III puhul 1,1, MV IV puhul 0,6 (poemides

0,03-0,05), MV V puhul 1 (varem 0,04-0,4). MV II sagedus on tõusnud üle teoreetilise

$$\frac{P_{emp}}{P_{teor}} = 1,7.$$

Ülejäänud MV-de sagedust võime taas lugeda esteetiliselt neutraalseks, tuleb vaid märkida MV XII juurdetulekut, mida teoreetiline mudel ei ennusta.

Ka poemide ja tõlke tasakaalustatud keskmistel säilib erinevus empiiriliste ja teoreetiliste sageduste punkt-hinnangute vahel MV I (suhe 2,1), MV III (1,7), MV IV (0,3) ja MV V puhul (0,25), kuna MV II puhul ei saa kokkuvõttes kõnelda ei eelistamisest ega vältimisest. Samal ajal aga toimub erinevates teostes nii suur MV-de protsendi kõikumine, et usalduspiirid ei lõiku ainult MV III ja MV IV empiirilistel ja teoreetilistel keskmistel.

Üksikute MV-de kaupa on rütmika areng toimunud järgmiselt: MV I sagedused on ainsana kahanenud ja sealjuures väga järsult - 67,6 %-lt "Loos valgest varesest" 32,6 %-ni "Jevgeni Onegini" tõlkes. Vastupidist tendentsi saab fikseerida vaid MV V puhul, mis kasvab pidevalt - 0,4 % - lt 10,5 %-ni. MV II protsent kasvas tunduvalt "Pirnipuu" (17,3%), kahanes "Mõrased peeglis" (10,3%) samale tasemele nagu "Loos valgest varesest" (10,7 %) ja kasvas taas kahekordseks (20,6 %) "Jevgeni Oneginis". MV III osa suurenes "Pirnipuu" (15,9 %-lt 22,7 %-ni), seejärel kahanes "Mõrased peeglis" (19,2 %) ja "Jevgeni Oneginis", jõudes viimases madalaimale tasemele (11,7 %). MV IV protsentarv (IVV 3,9 %) langes "Pirnipuu" (1,0 %), tõusis järsult "Mõrased peeglis" 18,7 %-ni ning mõnevõrra veel ka "Jevgeni Onegini" tõlkes (22,9 %). MV VI puudub kahes esimeses teoses üldse, "Mõrased peeglis" ja "Jevgeni Oneginis" on aga esindatud võrdsest (0,3 %). MV VII leidub kahes esimeses poemis praktiliselt ühepalju (0,8 % ja 1,0 %), pole üldse "Mõrased peeglis" ja on "Jevgeni Oneginis" vaid pisut vähem (0,6 %) kui kahes esimeses poemis. MV VIII prot-

sentary enam kui kahekordistub "Loos valgest varesest" (0,4 %) kuni "Pirnipuuni" (1,0 %), puudub hoopis "Mõrases peeglis" ja on "Jevgeni Oneginis" (0,5 %) peaaegu ühel tasemel "Looga valgest varesest". MV IX esineb tühisel määral vaid "Loos valgest varesest" (0,2 %) ja "Jevgeni Oneginis" (0,3 %), MV XII vaid viimases (0,02 %).

Tüvede pearõhuliste silpide osatähtsust värsi erinevates iktustes demonstreerib tabel 5, vrd. ka joonis 2. "Loos valgest varesest" ja "Pirnipuus" on värsirõhkude protsent kõige suurem 1. iktuses, järgnevad 4., 2. ja 3. iktus. "Mõrases peeglis" toimub muudatus: iktuste värsirõhulisus kahaneb rea algusest selle lõpu suunas. "Jevgeni Onegin" esindab jällegi uut etappi: protsentide kahanemise järjekorras reastuvad iktused sootuks ümber: 1. - 2. - 3. - 4., kusjuures vahed lähimate iktuste vahel on järsult kasvanud (1. ja 2. vahe on 30,4 %, 2. ja 3. vahe 19,1 %, 3. ja 4. vahel 21,1 %).

Võib vaadelda ka iga iktuse värsirõhulisuse muutumist läbi teoste. Värsirõhkude protsent 1. iktuses tõusis 99,0 %-lt "Loos valgest varesest" ja "Pirnipuus" 99,7 %-ni "Mõrases peeglis" ja langes 98,8 %-ni "Jevgeni Oneginis". Kuna kõigi teoste keskmine ulatub üle 99 % ning on sealjuures suurem teoreetilisest näitajast, võib (vähemalt B. Alveri luules) kõnelda j a m b i s t k u i v ä r - s i m õ ö d u s t , m i l l e e s i m e n e i k t u s o n m e e t r i l i s e k s k o n s t a n d i k s . s e d a e n a m , e t u s a l d u s p i i r k o n d x $\pm$ f u l a t u b 100 %-ni.

2. iktuse värsirõhulisuse protsent väheneb "Pirnipuus", kasvab ebaoluliselt "Mõrases peeglis" ning langeb järsult "Jevgeni Oneginis". 3. iktuse arengukäik kulgeb algul analoogiliselt, kuid "Jevgeni Onegini" protsentary ei kahane, vaid jõuab maksimumini. 4. iktuse protsentary kasvab "Pirnipuus", kuid kahaneb seejärel nii "Mõrases peeglis" kui ka "Jevgeni Oneginis".

Võrreldes tabelite 4 ja 5 empiirilisi ja teoreetilisi sagedusi, võib teha järgmised üldisema iseloomuga järeldused.

1. Alates poemist "Lugu valgest varesest" kuni "Jevgeni Onegini" tõlkeni on toimunud nii MV-de suhteliste sageduste kui ka tüvede pearõhuliste silpide jaotumise osas pidev lähenemine ilukirjanduslikule proosale.

2. "Jevgeni Onegini" tõlke MV-de tase on kõige lähemal "Mõrase peegli" omale ning kujutab selles suhtes loogilist lüli B.Alveri rütmika arengus.

3. Erinevalt käsitletavatest originaalpoemidest on "Jevgeni Onegini" tõlkes 1. ja 3. iktus rõhulisem kui 2. ja 4., seetõttu võiks siin kõnelda nn. dissimilatsioonitendentsi olemisest. Dissimilatsioonitendentsi on fikseerinud vene jambis ja trohheuses K.Taranovski, kuid vene luules on rõhulisemad 2. ja 4. ning "alla surutud" 1. ja 3. iktus (Taranovski 1953). Eesti keele rõhumalli tõttu on loomulik et nelikjambis tõusevad esile 1. ja 3. iktus. See aga võib "Jevgeni Onegini" tõlke puhul kõnelda originaali väärsitehnika mõjust tõlki järele, kusjuures see mõju on kooskõlas B.Alveri nelikjambi loomuliku arengukäiguga ja eesti keele fonoloogilise struktuuri eripäraga.

MV-de tasemel saab kontrollida, kas MV-de valik sõltub värsi positsioonist tekstis. Loomulikult tuleb see kõne alla ainult "Loos valgest varesest", milles on süsteemipärane riimide vaheldumine, ja "Jevgeni Oneginis", mille puhul saab kõnelda stroofipositsioonidest. "Loos valgest varesest" (tabelid 6 ja 7), kasvab MV I protsent stroofiekvivalendi ristriimilises algusosas ning langeb 4. tekstipositsioonis algusvärsi tasemele tagasi, kasvab taas stroofiekvivalendi teises pooles ning langeb viimases värsis. MV II ja MV III suhtelised sagedused muutuvad teineteisele vastupidises suunas: MV II tõus on igas paaritu-arvulises ja langus igas paarisarvulises, MV III puhul on tõus igas paarisarvulises ja langus igas paarituarvulises tekstipositsioonis. Analoogiliselt MV III-ga muutub ka MV IV sagedus, välja arvatud 5. ja 6. tekstipositsioon. Teiste MV-de puhul on muutused juhusliku iseloomuga.

Tabel 7 näitab erinevates tekstipositsioonides asuvate värsside iktuste värsirõhulisust, vt. ka jooniseid 3 ja 4. 1. iktuses protsentarv väheneb 1. kuni 5. tekstipositsioonini, siis tõuseb ja langeb taas. 2., 3. ja 4. iktuse värsirõhulisuse muutumine on kooskõlas eespool fikseeritud MV II, MV III ja MV IV suhteliste sageduste muutumisega, iktuste keskmine aga muutub üldjoontes kooskõlas MV I-ga, mis on ka loomulik, kui arvestada, et MV I arvele langeb "Loos valgest varesest" üle 60% värssidest.

Seega on poeemis "Lugu valgest varesest" MV-de I-IV suhteline sagedus, samuti iktuste värsirõhulisus sõltuvas teksti formaalsetest iseärasustest.

Analoogilised andmed saame tabelitest 8 ja 9 "Jevgeni Onegini" tõlke kohta. Tabel 8 kinnitab, et MV-de protsendi muutumine "Jevgeni Onegini" tõlke stroofis on tihedalt seotud teksti formaalsete iseärasustega, eeskätt riimikompositsiooniga. Esimeses, ristriimilises (AbAb) nelikus esineb MV I naisriimilistes värssides tunduvalt sagedamini kui meesriimilistes, järgnevas nelikus (CCdd) langeb selle protsent pidevalt esimesest värsist kuni teise paari lõpuni. Süliiriimilises osas (EffE) on naisriimiga värssides MV I protsent taas suurem kui hõlmatud meesriimilistes, lõpukaksikus (gg) on esimeses värsis taas tõus, teises langus. MV I-ga täiesti kooskõlas, kuid vastassuunaline on MV V protsentarvu liikumine.

MV II osa kasvab 2. värsini ning langeb seejärel kuni esimese värsirühma lõpuni, teises rühmas on paaride esimestes värssides protsent suurem kui tagumistes ning eriti suur langus toimub taas rühma lõpul. Süliiriimilises osas on protsent rühma "servades" suurem kui "hõlmatud" osas, stroofi lõpukaksikus toimub taas langus viimases värsis.

MV III osatähtsus varieerub stroofi alguses analoogiliselt MV I-ga, teises nelikus annab kummagi paari järelkomponent pisut suurema näitarvu kui esikomponent, kusjuures meesriimilises osas (dd) toimub kõikumine märksa madalamal tasemel kui naisriimilises (CC). Süliiriimilises rühmas on taas "hõlmavad" värssid suurema protsentarvuga kui

"hõlmatud" (meesriimilised), lõpukaksikus on MV III viimases värsis pisut enam kui esimeses.

Omapäraselt käitub MV IV sagedus: esimeses kolmes rühmas (AbAb, CCdd ja EffE) on ta meesriimilistes värssides suurem kui naisriimilistes, kusjuures nii meesriimilistes kui ka naisriimilistes värssides eraldi võetuna on kõigis nelikutes viimase nais- või meesriimilise värsi näitav suurem kui temaga riimuvas eespool asuvas värsis. Analoo-giline on olukord ka viimases kaksikus, niisiis värsi lõpul asuvate enam kui kahesilbilise tüvega sõnade osatähtsus kasvab järsult 4., 8., 11. ja 14. värsis, jagades seega nii stroofi esimese (värssid 1-8) kui ka tagumise (värssid 9-14) poole kaheks sümmeetriliseks osaks, kusjuures ka MV IV sa-gedus kõigis loetletud punktides on silmapaistvalt läheda-ne: $35,0 \pm 4,9$, $33,7 \pm 4,9$, $30,0 \pm 4,7$, $36,5 \pm 5,0$

Tabel 9 näitab iktuste värsirõhulisuse muutumist "Jev-geeni Onegini" tõlkes olenevalt värsi asukohast stroofis.

1. iktuse kõikumise amplituud on küllalt väike (97,9%-99,7 %, seega vaid 1,8 %), seetõttu pole siin arengu de-tailne vaatlemine oluline, vaid võib nentida, et iga rühma viimane värss on kõigist teistest sama rühma värssidest al-guse poolest kõige vähem värsirõhuline.

2. iktus on kahes esimeses rühmas (AbAb ja CCdd) nais-riimiga seotud värssides värsirõhulisem kui meesriimidega seotuis, kusjuures naisriimilistest värssidest on värsirõ-hulisem rühma esimene, meesriimilistest viimane värss; sü-liriimiline rühm (EffE) kaldub nimetatud seaduspärasusest kõrvale, nii rühma esimene kui ka rühma viimane naisriimi-line värss on vastavalt harvem värsirõhuline kui esimene ja teine meesriimiline värss, kusjuures esimene meesriimi-line värss on omakorda värsirõhulisem kui teine, 13. ja 14. värsi muutumine on siin taas kooskõlas kahe esimese rühma tendentsiga.

3. iktus on kolmes esimeses rühmas värsirõhulisem meesriimidega seotud stroofipositsioonides, kusjuures rii-midega seotud värsside omavahelised suhted pole reguleeri-tud.

Seevastu 4. iktuse muutumine allub kõige rangemale

korrale: igas rühmas on meesriimidega seotud värssid harvem värsirõhulised kui naisriimilised, kusjuures rühma esimene naisriimiline värss ja esimene meesriimiline värss on vastavalt värsirõhulisemad kui neile järgnev teine naisriimiline ja teine meesriimiline värss. Täpselt samale seaduspärasusele allub ka värsside keskmise värsirõhulisuse muutumine.

Seega saab "Jevgeni Onegini" tõlkes fikseerida perioodilise raskenemise seaduse, mille kohaselt

1) kolme- ja neljasilbiliste tüvede paarõhud satuvad 1. ja 3. iktusesse sagedamini kui 2. (ja kui 4. - viimane asjaolu pole aga oluline, sest et see tuleneb automaatselt eesti keele rõhuoludest);

2) kolme- ja neljasilbilised sõnad on värssi lõpul kõige sagedamini 4., 8., 11. ja 14. värssis, seega on nende sagedus ühtlasi vastava riimisüsteemi lõpu ja uue riimisüsteemi alguse signaaliks;

3) ka kolme- ja neljasilbiliste sõnade sagedus erinevates stroofipositsioonides asuvates värssides muutub perioodiliselt, kusjuures "raskenemine" toimib siin kõrvalkaldumatult pideva tendentsina rühmade (AbAb, CCdd, Effe ja gg) algusest nende lõpu suunas.

Seega võib erineva silbiarvuga tüvede ja erinevate MV-de kasutamist "Jevgeni Oneginis" lugeda väga tugevasti sõltuvaks stroofi formaalsest struktuurist ja suuresti kunstikavatsuslikuks. Analoogiline seaduspärasus (nn. tuulamis-seadus) toimib ka soome-eesti regivärssis, milles sõnatüved satuvad värssi või värsside rühma algusest seda kaugemale, mida pikemad nad on (Sadeniemi 1951; Kuusi 1952). Kas regivärssi tuulamis-seaduse mõju avaldub ainult Alveri loomingu või iseloomustab üldse eesti kunstluulet, tuleb edaspidi tingimata statistiliselt kontrollida.

Rütmivariantide (RV-de) ja rütmivariantide
rühmade (RVR-ide) tase.

Eesti nelikjamb võimaldab kokku 16 RVR-i:

- I. $\dot{x} \dot{x} x \dot{x} x \dot{x} x \dot{x} x$ neet lehmad, põrsad, pajad, põllud,
- II. $\dot{x} \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} x \dot{x} (x)$ kui kõverpeeglin. Tunnet siirast
- III. $\dot{x} \dot{x} x \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} (x)$ ta hõljus, hillerdas kui ebe,
- IV. $\dot{x} \dot{x} x \dot{x} x \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} (x)$ kuis kapist, keldrist, kanamajast
- V. $\dot{x} \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} (x)$ veel krõbedad ja kopsakad,
- VI. $\dot{x} \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} x \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} (x)$ kui sul on kodu, perekond,
- VII. $\dot{x} \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} x \dot{x} x \dot{x} (x)$ Kas üha sajab? "Hirmus! Veen
- VIII. $\dot{x} \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} (x)$ ja üksindust ... oh seda last!
- IX. $\dot{x} \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} (x)$ ta oli noor, ta oli sirge,
- X. $\dot{x} \underset{\circ}{\dot{x}} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} x \dot{x} (x)$ kaasinimeste pilked ... Ikka
- XI. $\dot{x} \dot{x} x \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \underset{\circ}{\dot{x}} (x)$ pilk, vestlus, kleidipalistus -
- XII. $\dot{x} \underset{\circ}{\dot{x}} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \dot{x} x \underset{\circ}{\dot{x}} (x)$ raudlõpustega rahakott,
- XIII. $\dot{x} \underset{\circ}{\dot{x}} x \overset{\vee}{\dot{x}} x \underset{\circ}{\dot{x}} x \underset{\circ}{\dot{x}} (x)$ maamühak, metsamüütaja

XIV. $\dot{x} \frac{\circ}{\circ} x \frac{\circ}{\circ} x \frac{\circ}{\circ} x \dot{x}$ (x) kuldkõlisevaid pidas paunas,

XV. $\dot{x} \dot{x} x \frac{\circ}{\circ} x \frac{\circ}{\circ} x \frac{\circ}{\circ}$ (x) ta epigrammitulega.

XVI. $\dot{x} \frac{\circ}{\circ} x \frac{\circ}{\circ} x \frac{\circ}{\circ} x \frac{\circ}{\circ}$ (x) saab täna olema koon vistist.

Eri RVR-ide osatähtsust poeemides "Lugu valgest varrest", "Pirnipuu" ja "Mõrane peegel" näitab tabel 10. Kuna RVR-id sõltuvad lauseehitusest ja on ühtlasi ka lauseehituse indikaatoriteks, ei paku "Jevgeni Onegini" rütmiika vaatlemine RVR-ide tasemel erilist huvi, sest tõlke lausestus on osalt ette määratud originaali lausestuse, stroofiehituse ja riimikompositsiooni poolt. Lisaks sõltub "Jevgeni Onegini" tõlke MV-de jaotus tugevasti teksti riimikompositsioonist - niisiis võib juba ette oletada, et sama sõltuvus on ka RVR-ide tasemel. Seetõttu on "Jevgeni Onegini" tõlke vaatlemine RVR-ide tasemel ära jäetud ja järgnev käsitlus piirdub originaalloominguga.

Tabelist 10 ja selle võrdlemisest MV-de jaotusega tabelis 4 võib teha järgmised järeldused.

1. Võrreldes samades teostes kasutatud MV-dega on erinevate RVR-ide arv teoseti märksa suurem, kusjuures nende keskmine sagedus on seetõttu väiksem. Nii on RVR I-IV esindatud sagedusega alla 10 %, samal ajal kui MV Imoodustas üksi üle 50 % värsside arvust. Seega on Alveri sidunud meetrumiskeemitaäpse järgimise rütmilise mitmekesisusega.

2. RVR I, milles kõik iktused on tugevarõhulised (edaspidi kõneleme sel juhul tugevatetest iktustest), haarab vaid tühise osa värsside üldarvust. RVR I madal sagedus signaaliseerib sellest, et värssi rütm poeemides pole hakitud ja Alveri värss kujutab endast ka realselt rütmilis-intonatsioonilist tervikut.

3. Viie kõige suurema sagedusega RVR-ide seas on kõigis kolmes poemis RVR-id VIII, IX, X ja XI, mille viimane iktus on tugev; seda asjaolu saab seletada poemide riimikompositsiooni iseärasustega. Kokku haaravad nimetatud neli

RVR-i keskmiselt 57,7 % poemide värsside arvust.

4. Eriti madala sagedusega esinevad RVR-id XIII, XIV, XV ja XVI, s.o. sellised, milles viimane tugev sõnarõhk on kaugemal kui kolmandas silbis värssi lõpust lugedes või mille kõik iktused on nõrgad, tugev sõnarõhk (või tugevad sõnarõhud) aga on paigutatud kas intervalli või anakruusi (vrd. näited käesoleva allpeatüki alguses).

Detailne RVR-ide suhteliste sageduste muutumise vaatlemine pakub vähem huvi kui nende "vertikaalse statistika" analüüs.

Tabel 11 näitab, et iktuste täitmine tugevarõhuliste silpidega on ühelaadne "Loos valgest varesest" ja "Mõrases peeglis" - iktuste "tugevus" kasvab neis värssi algusest selle lõpu suunas, "Pirnipuus" aga väheneb kolmanda iktuseni ning viimases iktuses kasvab taas järsult. Poemide keskmises jääb domineerima esimene nimetatud tendentsidest - värssi rõhulisus kasvab algusest lõpu suunas, kusjuures tugevate sõnarõhkude jaotus ei vasta üheski poemis teoreetilisele mudelile.

Iktuste tugevuse arengus saame fikseerida selge tendentsi: esimese, teise ja neljanda iktuse (aga ka üldkeskmise) puhul see kasvab poemist "Lugu valgest varesest" kuni "Pirnipuuni", "Mõrases peeglis" aga langeb oluliselt. Lõppkokkuvõttes vastandlikud tendentsid tasanduvad niivõrd, et Alveri nelikjambiliste poemide ja tema proosa nelikjambiliste süntagmaade minimaalselt rõhutavate sõnade protsendid praktiliselt kattuvad.

Kui MV-de tasemel on meetriliseks konstandiks esimene iktus, siis rütmikonstandiks võib tingimisi lugeda viimast (neljandat) iktust, mille tugevus on teistest tublisti suurem. Siis võib formuleerida seaduspärase, mis aitab uues valguses mõista regivärssi ja uue värsitehnika vahet: eesti silbilis-rõhulisel jambis (ja nähtavasti ka trohheuses) toimib vastuolusõ-

n a r õ h u j a l a u s e r õ h u v a h e l : genuin-
se sõnavara rõhuolude tõttu asub värsi alguses meetriline
konstant, lauseehituse ja värsitehnika iseärasuste tõttu
(riim rea lõpus!) on värsi lõpul tinglik rütmikonstant (vrd.
ka jooniseid 2, 4 ja 5).

Tabel 11 on oluline ka värsitüpoloogia seisukohalt,
sest selles on iktuste kõrval loendatud tugevarõhuliste sil-
pide protsent mitteiktustes. Tabelist nähtub, et jambi ana-
kruusisilbi rõhulisus erineb tugevasti intervallide ja viimik-
silpide rõhulisusest, "Mõrased peeglis" on ta koguni tuge-
vam (!) kui esimene ja ainult 0,9 % võrra nõrgem kui teine
iktus. Kõik see nõuabki eesti silbilis-rõhulises luules ana-
kruusi vastandamist ülejäänud mitteiktustele. Kuid et anak-
ruusi omapära tuleneb automaatselt tema asendist värsis ja
eesti keele rõhuoludest, poleks selle eripära märkimine spet-
siaalse märgiga e e s t i l u u l e seisukohast vajalik,
küll aga tuleb seda teha üldise värsitüpoloogia vajadustest
lähtudes: rea teiste keelte ehitus seab anakruusi võrreldes
potentsiaalselt mitterõhuliste positsioonidega erilisse olu-
korda, kuid ei võimalda seejuures automaatselt otsustada ana-
kruusi rõhuolude üle.

Alveri poemide iseloomustamiseks pakub tabel 11 vähem.
Huvitav on siiski tõdeda, et esimeses poemis on anakruusi
rõhulisus suurem kui järgmistes, kusjuures keskmine prot-
sentarv ületab teoreetilise kolm korda. Viimiksilp on kõigis
poemides mitterõhuline, mis tuleneb muuhulgas liitriimpuu-
dumisest. Intervallide rõhulisuse protsent on väiksem teo-
reetilisest, kusjuures kõige sagedamini on tugevarõhuline
teine intervall (vrd. ka joonis 7). Viimane asjaolu on koos-
kõlas ka teoreetilise mudeliga.

Alveri rütmika arengu ülejäänud iseärasusi saab ker-
gesti kätte tabelitest 10 ja 11.

Kuna meetrumivariandid (MV-d) määrasime teksti maksi-
maalselt rõhutades, rütmivariandid (EV-d) ja rütmivariantide
rühmad (RVR-id) aga maksimaalselt atoneerides, siis MV-de ja
RVR-ide "vertikaalse statistika" kõverate (vrd. joonis 5)
vaheline pindala haarab teksti kõigi võimalike erinevate
rütmianalüüside hulka.

6

LÖPPVAATLUSI

1. Eesti silbilis-rõhulise süsteemi värsisisesse mehhanismi vaatlemine kinnitab, et mitte kõik värsipositsioonid pole võrdses olukorras, vaid nii iktuste kui ka mitteiktuste reaalne osa rütmi kujundamisel sõltub nende asendist värsis. Teistest sootuks erinevatesse tingimustesse jäävad anakruusi esisilp, esimene ja viimane iktus. Siit järeldub antiikskeemide sobimatus värsi tegeliku rütmi kajastamiseks ja soovitus mitte üle kanda eesti värsile teiste rahvaste meetrika uurimistulemusi.

2. Rütmi uurimisel on võimalik sõnastada sellised analüüsieeskirjad, mille rakendamisel uurijad saavad kas täiesti ühtelangevad või ainult ebaoluliselt (± 6 piirides) erinevad tulemused. Selleks aga peab loobuma ebamäärasest "rütmi vormi" mõistest ning analüüsima teksti kooskõlas keele fonoloogilise teooriaga. Teose rütmi uurimine rütmivariantide tasemel, arvestades kõiki tekstis võimalikke rõhutugevusi ja nende suhteid, pole värsiteooria praegusi vahendeid arvestades otstarbekas ega (kõrrekselt) isegi mitte võimalik; arvatavasti pole see ka vajalik.

3. Sõnarõhk esisilbil sunnib eesti luuletajaid nõrgendada värsi viimas(t)e iktus(t)e värsirõhulisust ning loob väga rikkalikud varieerimisvõimalused, mida luulepraktika on vaatamata teoreetikutete kurjustamisele julgelt ära kasutanud. Nii pakub eesti nelikjamb 13 meetrumivarianti, samal ajal kui vene nelikjambis on fikseeritud 7 "rütmi vormi". Teoreetiliselt võiks "rütmi vorme" vene luuleski olla märksa rohkem, kui eesti luulega võrreldes rangemad luulekaanonid ja traditsioonid ei keelaks viimase värsirõhu vahelejätmist.

Samal ajal aga toob fikseeritud sõnarõhk nähtavasti automaatselt kaasa ühelaadsed värsisisesed tegurid erinevates värsisüsteemides, muuhulgas isegi regivärsis ja silbilis-rõhulises jambis.

4. Eesti silbilis-rõhulise (ja rõhulise) värsisüsteemi puhul võime kõnelda värsi esimesest iktusest kui meetrilisest konstandist. Kuid jamb ja trohheus erinevad nii tunduvalt daktilist, amfibrahhist ja anapestist, et kolme viimati nimetatud mõõtu tuleb tingimata eraldi statistiliselt uurida.

L i s a d

T a b e l 1

Eri "rütmi-vormide" osatähtsus B. Alveri poemis
 "Pirnipuu" katseisikute hinnangute järgi
 (protsentides värsside üldarvust).

"Rütmi- vormi nr. katse- isik	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10-16
Ü ₁	31,4	19,4	28,4	6,7	4,7	-	6,0	1,7	1,7	-
Ü ₂	53,3	21,0	22,3	0,7	1,0	-	-	0,7	1,0	-
Ü ₃	25,7	23,7	30,0	4,3	1,3	-	9,0	2,3	3,7	-
F ₁	9,7	16,7	18,0	5,0	7,0	2,0	8,7	13,0	10,0	9,9
F ₂	14,0	19,0	23,3	4,7	7,7	3,3	6,3	9,0	6,7	6,0
F ₃	22,7	21,0	24,7	6,0	7,0	1,3	6,7	4,0	4,3	2,3

T a b e l 2

χ^2 empiirilised väärtused B. Alveri
"Pirnipuul" analüüside võrdlemisel.

k_0 = vabadusastmete arv

	$\bar{u}_1$	$\bar{u}_2$	$\bar{u}_3$	F_1	F_2	F_3
$\bar{u}_1$		14,58 $k_0=8$	52,06 $k_0=8$	93,12 $k_0=10$	66,52 $k_0=9$	24,21 $k_0=8$
$\bar{u}_2$			44,73 $k_0=8$	73,38 $k_0=10$	58,26 $k_0=9$	28,41 $k_0=8$
$\bar{u}_3$				155,7 $k_0=10$	107,06 $k_0=9$	73,74 $k_0=8$
F_1					15,99 $k_0=11$	59,70 $k_0=11$
F_2						22,4 $k_0=10$

Tabel 3

 χ^2

teoreetilised väärtused

 $(k_0 = \text{vabadusastemte arv, } \alpha = \text{olulisusnivoo}).$

$\alpha \backslash k_0$	8	9	10	11
0,20	11,03	12,24	13,44	14,63
0,10	13,36	14,68	15,99	17,28
0,05	15,51	16,92	18,31	19,68
0,02	18,77	19,68	21,16	22,62
0,01	20,09	21,67	23,21	24,72
0,001	26,12	27,88	29,59	31,26

T a b e l 4

Eri MV-de osatähtsus poeemides ja "Jevgeni Onegini" tõlkes. Piirviga ξ on leitud valemist $t\sqrt{\frac{p-q}{n}}$ või (keskmiste puhul) $\frac{s}{\sqrt{n}} \cdot t$, kus

$$s = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n - 1}}$$

Teos MV nr.	Poeemide keskmine	"Jevgeni Onegin"	Üldkeskmine (tasakaa- lustatud)	Teoreetiline
1	56,9 ± 12,9	32,6 ± 1,3	50,8 ± 13,9	23,8 ± 6,3
2	12,8 ± 4,4	20,6 ± 1,1	14,8 ± 5,7	12,4 ± 2,5
3	19,3 ± 5,2	11,7 ± 0,9	17,4 ± 4,9	10,1 ± 0,4
4	7,9 ± 10,7	22,9 ± 1,2	11,6 ± 10,2	37,4 ± 8,7
5	1,9 ± 2,7	10,5 ± 0,8	4,1 ± 4,7	10,6 ± 8,5
6	0,1 ± 0,2	0,3 ± 0,1	0,1 ± 0,2	0,5 ± 0,3
7	0,6 ± 0,6	0,6 ± 0,1	0,6 ± 0,4	0,8 ± 1,6
8	0,5 ± 0,6	0,5 ± 0,1	0,5 ± 0,8	1,2 ± 0,1
9	0,07 ± 0,1	0,3 ± 0,1	0,1 ± 0,1	0,9 ± 1,8
10	-	-	-	-
11	-	-	-	-
12	-	0,02 ± 0,1	0,005 ± 0,1	-
13	-	-	-	0,3 ± 0,6
14	-	-	-	2,0 ± 0,3

T a b e l 5

Tüvede pearõhuliste silpide protsent iktustes.
Piirviga $\pm \epsilon$ nagu tabelis 4.

Silbi nr. värsis Teos	2 (1. iktus)	4 (2. iktus)	6 (3. iktus)	8 (4. iktus)	Keskmine
LVV	99,0 $\pm$ 0,5	88,4 $\pm$ 1,6	83,5 $\pm$ 1,8	95,7 $\pm$ 1,0	91,7 $\pm$ 6,7
PP	99,0 $\pm$ 1,1	81,0 $\pm$ 2,6	75,5 $\pm$ 4,9	98,3 $\pm$ 1,5	88,5 $\pm$ 11,7
MP	99,7 $\pm$ 0,6	85,0 $\pm$ 3,7	80,8 $\pm$ 4,0	76,3 $\pm$ 4,3	85,5 $\pm$ 9,9
Poemides	99,2 $\pm$ 0,5	84,8 $\pm$ 4,1	80,0 $\pm$ 4,6	90,1 $\pm$ 13,6	88,5 $\pm$ 3,5
"Jevgeni Onegin"	98,8 $\pm$ 0,3	68,4 $\pm$ 1,3	87,5 $\pm$ 1,1	66,3 $\pm$ 1,4	80,3 $\pm$ 12,9
Üldkesk- mine	99,1 $\pm$ 0,4	80,7 $\pm$ 7,6	81,9 $\pm$ 3,8	84,2 $\pm$ 12,8	86,5 $\pm$ 5,1
Teoreeti- line	97,5 $\pm$ 4,1	76,4 $\pm$ 9,8	85,6 $\pm$ 2,5	49,5 $\pm$ 0,4	77,3 $\pm$ 20,4

Märkus: Piirviga ϵ on arvatatud siin ja edaspidi nagu tabe-
lis 4.

T a b e l 6

Eri MV-de osatähtsus poemi "Lugu valgest varesest"
erinevates tekstipositsioonides (protsentides).

MV nr. Tekstiposit- sioon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1.	62,0±6,7	15,0±5,0	17,5±5,3	4,0±2,7	1,0±1,4	-	0,5±1,0	-	-
2.	63,0±6,7	9,5±4,3	19,5±4,3	6,5±3,3	0,5±1,0	-	0,5±1,0	0,5±1,0	-
3.	73,5±6,1	11,5±4,4	11,5±4,4	2,0±1,9	-	-	0,5±1,0	0,5±1,0	0,5±1,0
4.	63,5±6,7	8,5±3,9	18,0±5,4	7,0±3,6	0,5±1,0	-	-	2,0±1,0	0,5±1,0
5.	67,5±6,5	13,0±4,7	14,0±4,8	3,0±2,4	-	-	2,5±2,2	-	-
6.	69,0±6,4	8,0±3,8	20,0±5,5	2,5±2,2	-	-	0,5±1,0	-	-
7.	73,9±6,1	12,1±4,6	11,0±4,4	1,0±1,4	0,5±1,0	-	1,0±1,4	-	0,5±1,0
8.	65,8±6,6	11,0±4,3	16,7±5,2	4,5±2,9	0,5±1,0	-	1,5±1,7	-	-

T a b e l 7

Iktuste pearõhulisus (protsentides) poeemi
 "Lugu valgest varesest" erinevates tekstipositsioonides.

Silbi nr. Teks- tipo- sitsioon	2. (1.iktus)	4. (2.iktus)	6. (3.iktus)	8. (4.iktus)	Keskmine
1.	99,5 ± 0,3	84,0 ± 1,8	82,5 ± 1,9	95,0 ± 1,1	90,2 ± 7,6
2.	99,0 ± 0,5	89,5 ± 1,5	80,0 ± 2,0	93,0 ± 1,4	90,4 ± 7,8
3.	98,5 ± 0,6	88,0 ± 1,6	87,5 ± 1,6	98,0 ± 0,7	93,0 ± 6,0
4.	97,5 ± 0,8	89,0 ± 1,5	79,5 ± 2,0	92,5 ± 1,3	89,6 ± 7,5
5.	97,5 ± 0,8	87,0 ± 1,7	86,0 ± 1,7	97,0 ± 0,9	91,9 ± 6,1
6.	99,5 ± 0,3	92,0 ± 1,3	80,0 ± 2,0	97,5 ± 0,8	92,3 ± 8,6
7.	98,5 ± 0,6	87,4 ± 1,6	88,5 ± 1,6	98,5 ± 0,6	93,2 ± 6,0
8.	98,5 ± 0,6	88,5 ± 1,6	88,5 ± 1,6	95,0 ± 1,7	92,6 ± 4,7

Eri MV-de osatähtsus "Jevgeni Onegini" tõlke erinevates
stroofipositsioonides

MV nr. Stroo- fiposit- sioon	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	XII
1.	44,0 $\pm$ 5,1	23,0 $\pm$ 4,3	15,6 $\pm$ 3,7	12,2 $\pm$ 3,4	3,6 $\pm$ 1,9	-	0,8 $\pm$ 0,9	0,3 $\pm$ 0,7	0,5 $\pm$ 0,7	-
2.	23,8 $\pm$ 4,3	23,8 $\pm$ 4,3	10,9 $\pm$ 3,2	21,3 $\pm$ 4,2	13,1 $\pm$ 3,5	-	0,3 $\pm$ 0,7	0,3 $\pm$ 0,7	0,5 $\pm$ 0,7	-
3.	41,0 $\pm$ 5,0	20,2 $\pm$ 4,2	16,7 $\pm$ 3,8	14,7 $\pm$ 3,6	6,3 $\pm$ 2,5	0,3 $\pm$ 0,7	0,3 $\pm$ 0,7	0,5 $\pm$ 0,7	-	-
4.	22,4 $\pm$ 4,3	18,3 $\pm$ 4,0	7,7 $\pm$ 2,7	35,0 $\pm$ 4,9	14,7 $\pm$ 3,6	-	1,1 $\pm$ 1,1	0,5 $\pm$ 0,7	0,3 $\pm$ 0,7	-
5.	48,5 $\pm$ 5,1	24,1 $\pm$ 4,3	13,4 $\pm$ 3,5	9,3 $\pm$ 3,2	2,5 $\pm$ 1,6	-	0,3 $\pm$ 0,7	1,1 $\pm$ 1,1	0,8 $\pm$ 0,9	-
6.	34,8 $\pm$ 4,9	21,7 $\pm$ 4,2	13,7 $\pm$ 3,5	21,9 $\pm$ 4,2	5,5 $\pm$ 2,2	0,3 $\pm$ 0,7	0,5 $\pm$ 0,7	1,1 $\pm$ 1,1	0,5 $\pm$ 0,7	-
7.	29,4 $\pm$ 2,4	23,1 $\pm$ 4,3	7,1 $\pm$ 2,6	22,7 $\pm$ 4,3	15,3 $\pm$ 3,7	0,5 $\pm$ 0,7	1,4 $\pm$ 1,2	0,5 $\pm$ 0,7	-	-
8.	23,0 $\pm$ 4,3	13,2 $\pm$ 3,5	8,0 $\pm$ 2,8	33,7 $\pm$ 4,9	20,0 $\pm$ 3,8	0,9 $\pm$ 1,0	0,9 $\pm$ 1,0	-	0,3 $\pm$ 0,7	-
9.	39,9 $\pm$ 5,1	28,1 $\pm$ 4,6	17,9 $\pm$ 4,0	10,2 $\pm$ 3,2	3,0 $\pm$ 1,8	-	0,6 $\pm$ 0,8	0,3 $\pm$ 0,7	-	-
10.	32,3 $\pm$ 4,8	15,2 $\pm$ 3,7	10,0 $\pm$ 3,1	27,9 $\pm$ 4,6	13,3 $\pm$ 3,5	-	0,8 $\pm$ 0,9	-	-	-
11.	19,6 $\pm$ 4,1	14,3 $\pm$ 3,6	8,5 $\pm$ 2,9	30,0 $\pm$ 4,7	17,7 $\pm$ 3,9	0,8 $\pm$ 0,9	-	0,8 $\pm$ 0,9	-	0,3 $\pm$ 0,7
12.	33,7 $\pm$ 5,0	25,9 $\pm$ 4,5	16,5 $\pm$ 4,1	13,8 $\pm$ 3,6	7,2 $\pm$ 2,7	-	1,1 $\pm$ 1,1	1,1 $\pm$ 1,1	0,6 $\pm$ 0,8	-
13.	36,0 $\pm$ 4,9	25,8 $\pm$ 4,5	6,9 $\pm$ 2,6	20,2 $\pm$ 4,2	9,7 $\pm$ 3,0	-	0,8 $\pm$ 0,9	-	0,6 $\pm$ 0,8	-
14.	24,9 $\pm$ 4,5	13,3 $\pm$ 3,5	9,4 $\pm$ 3,0	36,5 $\pm$ 5,0	13,6 $\pm$ 3,6	1,7 $\pm$ 1,3	0,3 $\pm$ 0,7	0,3 $\pm$ 0,7	-	-

T a b e l 9

Iktuste pearõhulisus erinevates stroofipositsioonides
"Jevgeni Onegini" tõlkes.

Silbi nr. Stroo- fiposit- sioon	2. (1.iktus)	4. (2.iktus)	6. (3. iktus)	8. (4.iktus)	Keskmine
1.	98,7±1,2	73,1±4,6	83,6±3,8	84,2±3,8	84,9
2.	99,2±0,9	62,8±5,0	88,3±3,3	65,6±4,9	79,0
3.	99,4±0,8	73,0±4,6	82,9±3,9	78,7±4,2	83,5
4.	98,6±1,2	66,5±4,8	91,5±2,9	50,3±5,1	76,7
5.	98,9±1,1	72,3±4,6	84,7±3,7	88,2±3,3	86,0
6.	98,7±1,2	71,7±4,6	84,7±3,7	72,3±4,6	81,9
7.	98,1±1,4	61,1±5,0	92,4±2,7	61,5±5,0	78,3
8.	97,9±1,5	66,8±4,8	91,7±2,8	45,4±5,1	75,5
9.	99,7±0,6	68,6±4,8	81,8±4,0	86,8±3,5	84,2
10.	99,2±0,9	71,0±4,7	90,0±3,1	58,3±5,1	79,6
11.	98,9±1,1	66,9±4,9	91,7±3,0	43,5±5,1	75,2
12.	98,3±1,3	65,8±5,1	82,3±3,9	79,0±4,2	81,4
13.	98,6±1,2	64,5±4,9	92,5±2,9	70,1±4,7	81,4
14.	98,0±1,4	72,8±4,6	90,3±3,1	48,2±5,1	77,3

T a b e l 1 0

Eri RVR-ide osatähtsus poeemides.

RVR-i nr. / Teos	LVV	PP	MP	Poeemide keskmine	Teoreetiline
I	2,3 $\pm$ 0,8	2,3 $\pm$ 1,7	0,8 $\pm$ 0,9	1,8 $\pm$ 1,0	0,6 $\pm$ 1,2
II	5,1 $\pm$ 1,1	6,0 $\pm$ 2,7	2,4 $\pm$ 1,5	4,5 $\pm$ 2,1	3,6 $\pm$ 0,1
III	6,6 $\pm$ 1,2	8,0 $\pm$ 3,3	1,9 $\pm$ 1,4	5,5 $\pm$ 3,2	2,2 $\pm$ 0,4
IV	2,7 $\pm$ 0,8	0,7 $\pm$ 0,9	1,0 $\pm$ 1,0	1,5 $\pm$ 1,2	3,5 $\pm$ 0,8
V	6,7 $\pm$ 1,2	5,3 $\pm$ 2,5	7,9 $\pm$ 2,7	6,6 $\pm$ 1,5	27,9 $\pm$ 1,8
VI	3,3 $\pm$ 0,9	4,7 $\pm$ 2,4	6,6 $\pm$ 2,5	4,9 $\pm$ 2,1	13,5 $\pm$ 6,2
VII	5,7 $\pm$ 1,1	2,7 $\pm$ 1,8	1,9 $\pm$ 1,4	3,1 $\pm$ 2,6	1,6 $\pm$ 1,0
VIII	13,3 $\pm$ 1,7	20,0 $\pm$ 4,5	9,2 $\pm$ 2,9	14,2 $\pm$ 6,2	6,7 $\pm$ 0,1
IX	11,1 $\pm$ 1,5	19,0 $\pm$ 4,4	11,0 $\pm$ 3,2	13,4 $\pm$ 5,3	10,1 $\pm$ 0,4
X	6,9 $\pm$ 1,3	9,3 $\pm$ 3,3	8,9 $\pm$ 2,9	8,4 $\pm$ 1,4	4,2 $\pm$ 2,4
XI	19,1 $\pm$ 1,9	13,7 $\pm$ 3,9	26,3 $\pm$ 4,4	19,7 $\pm$ 7,2	3,4 $\pm$ 4,5
XII	9,4 $\pm$ 1,4	5,3 $\pm$ 2,5	19,2 $\pm$ 4,0	11,6 $\pm$ 7,9	8,0 $\pm$ 3,3
XIII	1,4 $\pm$ 0,6	2,0 $\pm$ 1,8	2,6 $\pm$ 1,6	2,0 $\pm$ 0,7	8,4 $\pm$ 1,6
XIV	0,8 $\pm$ 0,4	1,0 $\pm$ 1,1	-	0,6 $\pm$ 0,6	4,1 $\pm$ 1,0
XV	0,2 $\pm$ 0,2	-	0,3 $\pm$ 0,5	0,2 $\pm$ 0,2	1,9 $\pm$ 1,0
XVI	0,2 $\pm$ 0,2	-	-	0,07 $\pm$ 0,3	0,3 $\pm$ 0,1

T a b e l 11

Tugevarõhuliste silpide osatõhtsus
poeemide erinevates vÕrsipoõitsioonides.

Teos Silbl nr. vÕrsis	LVV	PP	MP	Poeemide keskmine	Teoree- tiline
1	28,6 _{±2,2}	23,0 _{±4,8}	24,7 _{±4,9}	25,4 _{± 3,3}	8,2 _{±1,8}
2	37,7 _{±2,9}	43,3 _{±5,6}	26,5 _{±4,3}	34,8 _{±11,3}	45,5 _{±9,2}
3	0,1 _{±0,1}	-	0,5 _{±0,7}	0,5 _{± 0,5}	0,8 _{±1,4}
4	38,9 _{±2,9}	40,4 _{±5,5}	25,8 _{±4,4}	35,0 _{± 8,9}	43,2 _{±8,8}
5	0,6 _{±0,1}	1,0 _{±1,1}	0,5 _{±0,7}	0,7 _{± 0,3}	3,6 _{±0,8}
6	42,1 _{±2,9}	36,3 _{±5,4}	48,7 _{±5,0}	42,4 _{± 7,0}	62,8 _{±3,7}
7	0,2 _{±0,1}	-	-	0,07 _{± 0,1}	1,8 _{±1,4}
8	75,1 _{±2,3}	81,0 _{±5,1}	62,4 _{±4,9}	72,8 _{±10,9}	32,8 _{±3,5}
9	-	-	-	-	0,2 _{±0,4}
Iktuste keskmi- ne	48,5	50,3	40,1	46,3	46,1

MÕrkus: Iktusteks on 2., 4., 6. ja 8. silp.

Joonis 1. Iktuste keskmise värsirõhulisuse muutumine vaadeldavates teostes. Toimub luule keskmise pidev lähene- mine proosa keskmisele.

Joonis 2. Iktuste pearõhulisus B. Alveri "teoreetili- ses" ja "empiirilises" nelikjambis.

Joonis 3. B. Alveri "teoreetilise" jambi värsirõhuli- sus (MV) ja tugevarõhulisus (RVR). Iseloomulik on mõlema kõvera langus 4. iktuses (silp nr. 8).

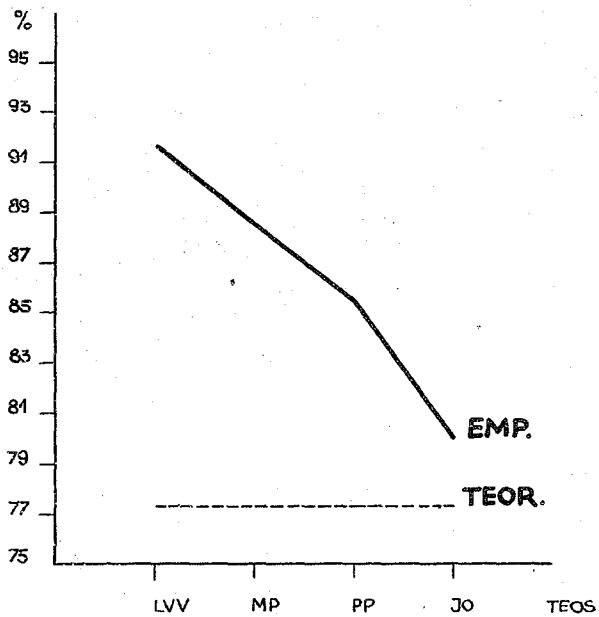
Joonis 4. Iktuste tugevarõhulisus B. Alveri "teoree- tilises" ja "empiirilises" nelikjambis.

Joonis 5. Pearõhuliste ja lausesreaalselt tugevarõhu- liste silpide protsent poeemide iktustes. Pindala kahe kõvera vahel hõlmab kõiki mõeldavaid erinevaid tõlgendusi.

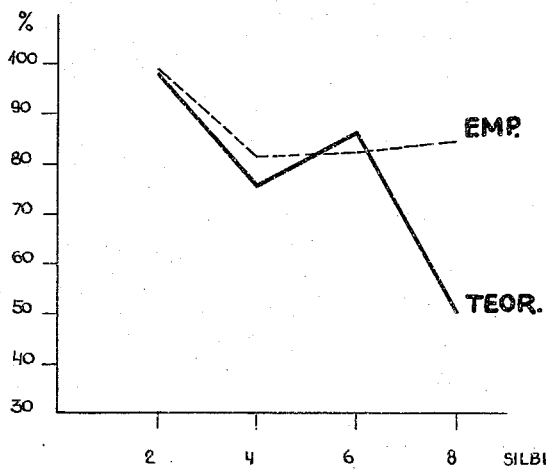
Joonis 6. Tugevarõhuliste iktuste keskmise protsendi muutumine poeemides. Toimub järsk langus, nii et "Pirni- puus" on tugevarõhuliste silpide protsent isegi väiksem kui "teoreetilises" nelikjambis.

Joonis 7. "Teoreetilise" ja "empiirilise" nelikjam- bi tugevarõhulisuse muutumine värsis.

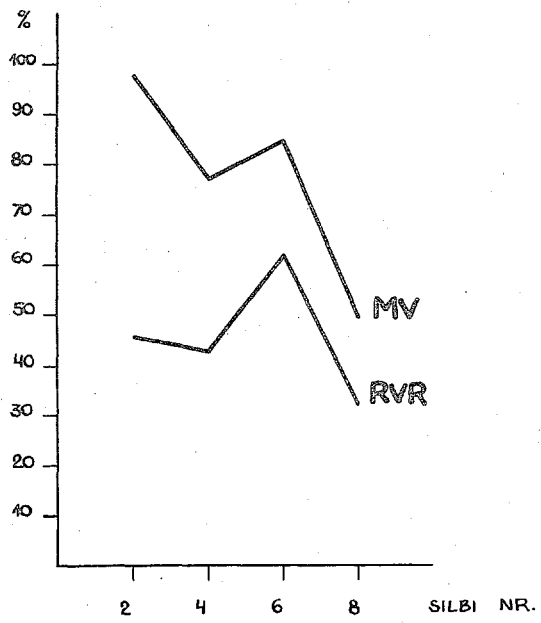
Märkus: Kuna artikli maht ei võimalda kõiki tabeleid trükki- da, on osa joonistel kasutatud andmeist esitatud vaid teks- tis alates leheküljest 198.

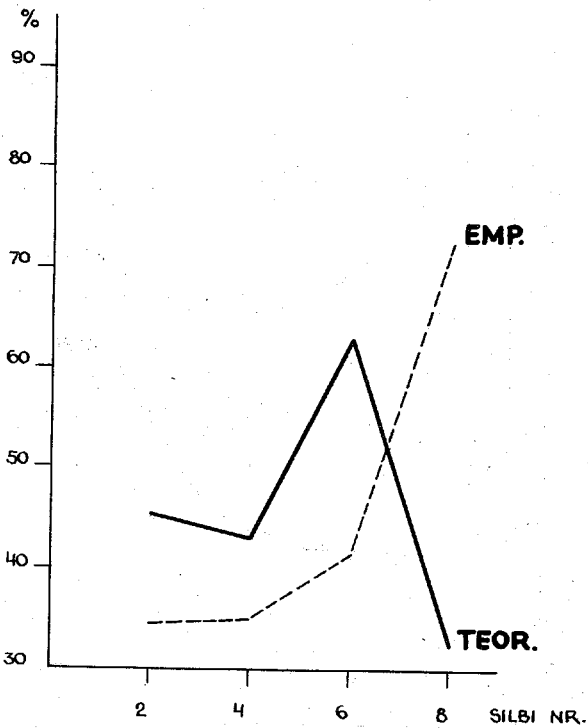
Joonis 1.

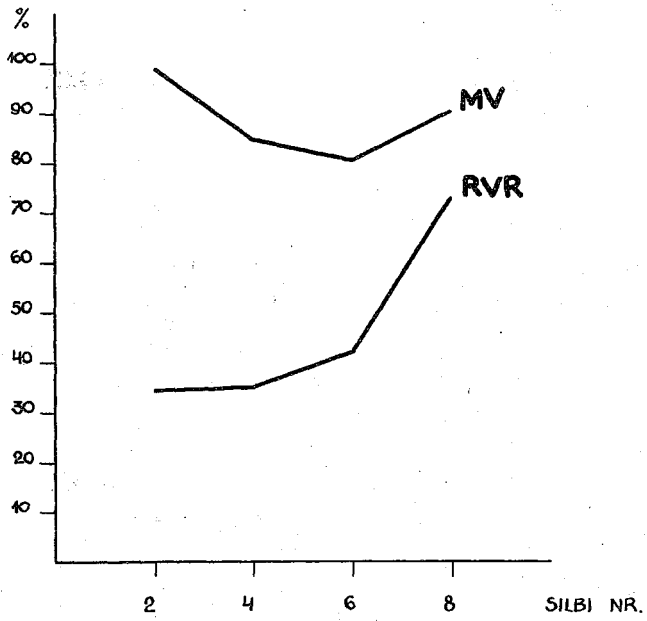
Jocnis 2.

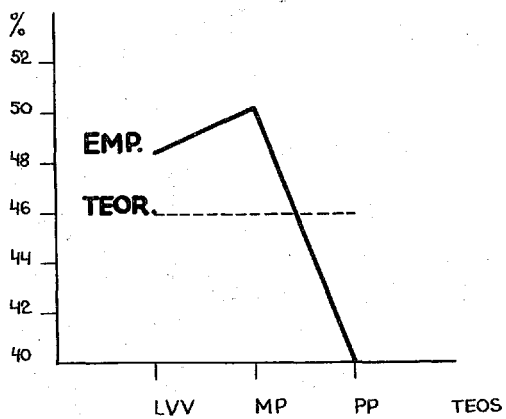
Joonis 3.

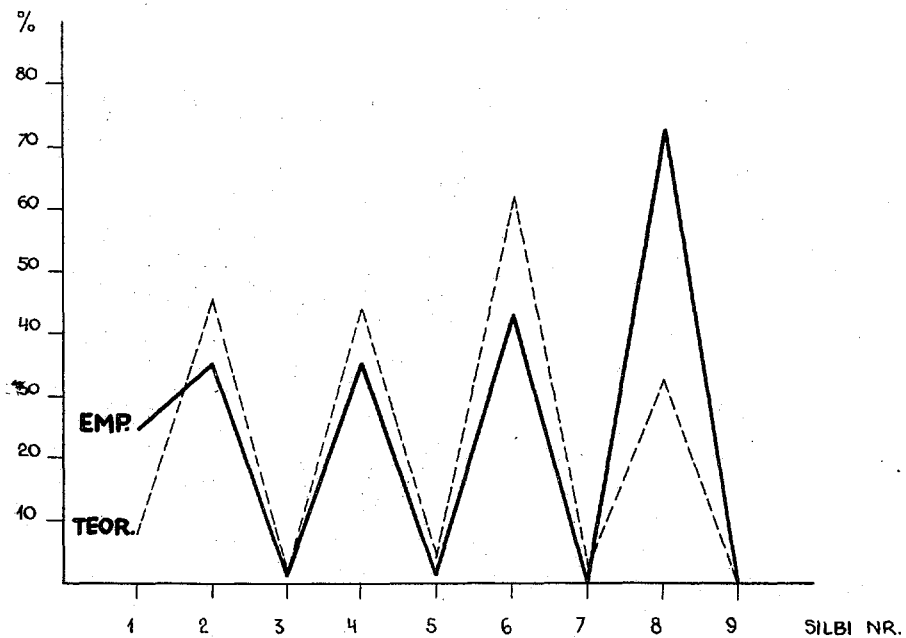
Joonis 4.

Joonis 5.

Joonis 6.

Joonis 7.

K I R J A N D U S

- Ahmanova, O.S. 1966 - O.C.Ахманова, Словарь лингвистических терминов. Москва.
- Ainelo, J., Visnapuu, H. 1932, Poetika põhijooni I. Tartu.
- Ariste, P. 1939, Eesti keele häälamine. Elav teadus 92. Tartu.
- Ariste, P. 1968, Eesti keele foneetika. Õpik Ajaloo-Keeleteaduskonna üliõpilastele. Kolmas trükk. Tartu.
- Bulanin, L.L. 1970 - Л.Л.Буланин, Фонетика современного русского языка. Москва.
- Gasparov, M.L. 1963 - М.Л.Гаспаров, Статистическое обследование русского трехударного дольника. - Теория вероятностей и ее применения, вып. I, lk. 99-104.
- Hint, M. 1968, Ortograafia normeermise probleem. - Keel ja struktuur 2. Tõid struktuuraalse ja matemaatilise lingvistika alalt. Tartu, lk. 1-123.
- Hint, M. 1971, Licentia poetica sõnarõhu valdkonnas. - Looming nr. 10, lk. 1567-1578.
- Hint, M. 1973, Eesti keele sõnafonoloogia I. Rõhusüsteemi fonoloogia ja morfofonoloogia põhiprobleemid. Tallinn.
- Ivanov, V.V. 1968 - В.В.Иванов, Метр и ритм в "Поэме конца" М.Цветаевой. - Теория стиха. Ленинград, lk. 168-201.
- Kolmogorov, A.N. 1968 - А.Н.Колмогоров, Пример изучения метра и его ритмических вариантов. - Теория стиха. Ленинград, lk. 145-167.
- Kolmogorov, A.N., Prokhorov, A.V. 1968 - А.Н.Колмогоров, А. В. Прохоров, К основам русской классической метрики. - Содружество наук и тайны творчества. Москва.
- Kondratov, A.M. 1963 - А.М.Кондратов, Теория информации и поэтика. (Энтропия ритма русской речи). - Проблемы кибернетики, вып. 9. Москва, lk. 279-286.
- Kuusi, M. 1952, Kalevalaisen säkeen, säeryhmän ja runon painavoituvuudesta. - Virittäjä nr. 4, lk. 241-261.

- Leino, P. 1970, Alliteratsioon ja regivärsiline rahvalaul.- Keel ja Kirjandus nr. 8, lk. 504-507.
- Levý, J. 1965, Die Theorie des Verses - ihre mathematischen Aspekte. - Mathematik und Dichtung. München, lk. 211-231.
- Peters, E.W. 1926-1927, Esimene katse eesti kõnemeloodia võrdlevas uurimises.-Eesti Keel, 1926, nr. 7-8, lk. 133-178; 1927, nr. 1, lk. 1-48.
- Põldmäe, J. 1969, Statistiline meetod nõukogude värsiteoorias. - Keel ja Kirjandus, nr. 10, lk. 591-599.
- Põldmäe, J. 1970, Eesti värsisüsteemid ja silbilis-rõhulise värsisüsteemi arengujooni XX sajandil. /Väitekirja käsikiri TRÜ Teaduslikus raamatukogus./
- Saareste, A. 1952, Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elustolust. Lund.
- Sadeniemi, M. 1951, Die Metrik des Kalevala-Verses.-FF Communications 139. Helsinki.
- Sivers, F. 1970, Intonatsioonikandjaist lekseemidest.- Keel ja Kirjandus, nr. 8, lk. 477-479.
- Sööt, B. 1966, Kirjandusteooria lühikursus. 2. väljaanne. Tallinn.
- Štšerba, L.V. 1953 - Л.В.Щерба, Фонетика французского языка. Москва.
- Taranovski, K. 1953 - К.Тарановски, Руски дводелни ритмови I-II. Београд.
- Томашевски, B.V. 1929 - Б.В.Томашевский, О стихе. Ленинград.
- Tuldava, J. 1970, Statistilised testid keeleteaduses.- Linguistica II, Tartu, lk. 125-196.
- Tukumtsev, G.R. 1966 - Г.Р.Тукумцев, Речевые звенья.- Вопросы языкознания, nr. 3, lk. 86-96.
- Vaarask, P. 1964 - П.К.Ваараск, Тонические средства речи. Исследование по синтагматической фонетике I.-Труды Таллинского политехнического института. Серия Б, № 10. Таллин.
- Vaarask, P. 1965 - П.К.Ваараск, Вопросы изучения интонационного строя эстонской речи. Таллин.

- Vaarask, P. 1966, Inimkõne tonaalsed vahendid. Tallinn.
- Vaarask, P. 1967, Kõnerütm. Tallinn.
- Viitso, T.-R. 1962, Tüvelisest astmevaheldusest (eriti eesti keeles). - Emakeele Seltsi Aastaraamat VIII. Tallinn, lk. 44- 62.
- Viitso, T.-R. 1963a, Sõnarahust eesti keeles. - Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised XII. Ühiskonnateaduste seeria, nr. 2, lk. 147-157.
- Viitso, T.-R. 1963b, Üks lingvistiline ahelprobleem. - Nona-ginta. Emakeele Seltsi Toimetised nr. 6, lk. 276-283.

LÜHENDID

- LVV - B.Alver, "Lugu valgest varesest";
- MP - B.Alver, "Mõrane peegel";
- MV - meetrumivariant;
- PP - B.Alver, "Pirnipuu";
- RV - rütmivariant;
- RVR - rütmivariantide rühm.

МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ ЭСТОНСКОГО СИЛЛАБО-ТОНИЧЕСКОГО
СТИХА И РИТМИКА ЧЕТЫРЕХИКТНОГО

ЯМБА Б.АЛЬВЕР

Яак Пылдыяз

Р е з ю м е

Статья состоит из шести глав. В первой главе вводятся основные понятия, используемые при описании эстонского силлабо-тонического стиха (икт, неикт, интервал, анакруза, клаузула, основа =ядро стиха), и обсуждается трудности, возникающие при определении понятия эстонского ямба. Во второй главе подвергается критике методика Томашевского и Колмогорова, которая, как показал проведенный автором статьи эксперимент, не способна дать объективных результатов из-за аморфности понятия ритмической формы. Предлагается описывать ритм, не прибегая к понятию ритмической формы, а заменив ее понятиями метрического варианта и группы ритмических вариантов. Третья глава излагает аксиоматику метрических вариантов и принципы анализа ритма на уровне метрических вариантов. Исходя из аксиоматических правил, исчислены все возможные в эстонском силлабо-тоническом стихе метрические варианты хорей, ямба, дактиля, амфибрахия и анапеста (из рассмотрения исключены шестииктные, семииктные и восьмииктные размеры, которые включают цезуру; метрические варианты таких размеров можно получить комбинаторным путем из метрических вариантов полустихий). Четвертая глава рассматривает проблематику ритмических вариантов и их групп (определения метри-

ческих вариантов, ритмических вариантов и их групп см. Я.Р. Пыльдмаэ, Системы эстонского стихосложения и черты развития силлабо-тонической системы XX века. /Автореферат/ Тарту, 1971) и излагает их аксиоматику, на основе которой перечислены все возможные группы ритмических вариантов. Пятая глава посвящена сопоставительному анализу ритма четырехиктного ямба в поэмах эстонской поэтессы Б. Альвер 1930-ых годов и в переводе "Евгения Онегина" А.С. Пушкина (перевод Б. Альвер). В первой части главы дана характеристика ритмико-композиционных особенностей текстов, которые предопределяют некоторые свойства ритмики произведения. Во второй части описывается последовательность применения конкретных исследовательских приемов. Третья и четвертая часть главы посвящены соответственно анализу ритма указанных произведений на уровне метрических вариантов (таблицы 4-9) и групп ритмических вариантов (таблицы 10-11). В шестой главе подводятся итоги.